

ABSTRAKT

Předkládaná práce se soustředí na téma rodin, které byly po určitou dobu vystaveny absenci televizního vysílání v jejich domácnostech. Cílem je uchopit problematiku významu televize fungující v rodinném systému z jiné perspektivy. Prostřednictvím analýzy polostrukturovaných hloubkových rozhovorů hledá tato práce odpovědi na otázky: zda a jak jsou rodiny schopny se s absencí televizního sledování vyrovnat, k jakým změnám v chodu jejich domácností může následkem vytvořené absence docházet a jaké formy substituce budou rodinní příslušníci za sledování televize vyhledávat. Z rodin v jejichž domácnostech běžně dochází ke sledování televize se staly rodiny, které se na televizi nedívají.

KLÍČOVÁ SLOVA

rodina, výchovný styl, televize, televizní konzumace, absence, dopad, interakce

SUMMARY

The present paper analyses the theme of families, which have been exposed for a certain period of time to the absence of television in their households. The primary objective of the study is to present the issue of the significance of television in the family circle from a different perspective. By conducting a series of semi-structured deep interviews with 4 families, the present paper provides answers to the following research questions: whether, and if so how, are families capable of coming to terms with the absence of television; what are the potential repercussions of the absence of television in terms of the daily running of households; and what are the forms of activities that family members seek to replace television watching. The basic hypothesis underlying the study is that families watching television on a daily basis will become non-television watching families as a result of the absence of television during the period of the research project.

KEY WORDS

family, education style, television, television's consumption, absence, impact, interaction

Tímto děkuji vedoucímu práce Mgr. Zdeňku Slobodovi za odborné vedení a také potřebný přísun inspirace a motivace, který napomohl k dokončení této práce. Zároveň děkuji Bohu, mé rodině, Mišátkovi a všem přátelům, kteří mi v průběhu vzniku této práce byli oporou a zdrojem energie. Poslední – velký dík patří všem účastníkům výzkumu, kteří ochotně spolupracovali a přispěli k jeho realizaci.

Obsah

1 RODINA	9
1.1 ČESKÁ RODINA A JEJÍ VÝVOJ NAPŘÍČ STOLETÍMI	9
1.1.1 <i>Individualizace společnosti</i>	12
1.2 RODINA JAKO SOCIALIZAČNÍ ČINITEL	12
1.2.1 <i>Rodičovské výchovné styly</i>	14
1.2.2 <i>Příslušnost ke společenské vrstvě</i>	15
1.2.3 <i>Role genderu v socializaci</i>	16
2 MASOVÁ MEDIA	17
2.1 MASOVÁ MÉDIA VE SPOLEČENSKÉM KONTEXTU	17
2.1.1 <i>Působení médií</i>	18
2.1.2 <i>Účinky masových médií</i>	19
2.2 TELEVIZE	21
2.2.1 <i>Televize optikou mediálních studií</i>	21
2.2.2 <i>Zkoumání účinků televize působící v systému rodiny</i>	23
2.2.3 <i>Genderové aspekty televize v rodině</i>	26
2.3 DĚTI A TELEVIZE	27
2.3.1 <i>Mediálně výchovné strategie v rodině</i>	31
2.4 RODINY BEZ TELEVIZE	33
<i>Proti-televizní aktivity</i>	36
3 METODA A DESIGN VÝZKUMU	37
3.1 KVALITATIVNÍ PŘÍSTUP	37
3.2 ZAKOTVENÁ TEORIE	40
3.3 HLAVNÍ VÝZKUMNÁ OTÁZKA, SPECIFICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU	41
3.4 SPECIFICKÁ SITUACE EXPERIMENTU	41
3.4.1 <i>Délka trvání experimentu</i>	43
3.5 ZKOUMANÉ RODINY	43
3.6 TECHNIKY SBĚRU DAT	44
3.7 ANALYTICKÉ POSTUPY V RÁMCI VÝZKUMU	50
3.7.1 <i>Transkripce</i>	50
3.7.2 <i>Kódování</i>	50
<i>Biografie jednotlivých rodin</i>	52
3.7.3 <i>Interpretace</i>	56
4 TELEVIZNÍ RODINA BEZ TELEVIZE	57
4.1 TELEVIZE V KAŽDODENNOSTI RODIN	57
4.1.1 <i>Rodičovské strategie v rámci dětského sledování</i>	60
4.2 ABSENCE TELEVIZNÍHO SLEDOVÁNÍ	64
4.2.1 <i>Vyjednávání</i>	64
4.2.2 <i>Očekávání</i>	65
4.2.3 <i>Hledání alternativ</i>	66
4.2.4 <i>Sociabilita a projevy závislosti</i>	68
4.2.5 <i>Méně času u televize = méně konfliktů a více času pohromadě</i>	71
4.2.6 <i>Kontakt s televizí</i>	73
4.2.7 <i>...život bez televize?</i>	75
5 ZÁVĚRY A REFLEXE VÝZKUMU	76
6 POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE	78
7 PŘÍLOHY	75
7.1 DOTAZOVANÉ RODINY	75
7.2 PRAVIDLA TRANSKRIPCE	75
7.3 TRANSKRIPCE ROZHovorŮ	76
8.3.1 <i>První vlna rozhovorů</i>	76
8.3.2 <i>Druhá vlna rozhovorů</i>	130

Úvod

Tato práce pojednává o televizních rodinách¹ a fungování jejich domácností, ve kterých byly na dobu tří týdnů vystaveny absenci televizního sledování. Jedná se o kvalitativní šetření, které si klade za cíl zjistit, jak absence televizního sledování může ovlivnit chod takové televizní rodiny.

První, teoretická část této práce je věnovaná tématu rodiny, tématu televize jako prostředku masové komunikace a dále pak tématu rodiny a televize ve vzájemné interakci. Tato část je rozdělena do několika kapitol, ve kterých je věnován prostor důležitým teoretickým pojmům a konceptům, které s uvedenými tématy souvisí.

Kapitola s názvem *Rodina* se bude rámcově věnovat vývoji české společnosti, přičemž v ní budou zachyceny důležité okamžiky, které zapříčinily proměny v pojetí rodiny jako takové. Dále se budu věnovat tématu socializace v rodině a problematice rodičovských výchovných stylů.

V další kapitole, která nese název *Masová média* budu hovořit o vlivu a fungování masových médií, přičemž se konkrétně zaměřím na televizi a její působení v rámci rodiny. V této kapitole bude také věnován prostor proti-televizní tematice a aktivitám, které s ní souvisejí.

Druhou, praktickou částí práce je kvalitativní analýza reflexe experimentální situace. Sběr dat byl realizovaný formou polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Výzkum analyzuje celkem dvacetsedm rozhovorů, které byly provedeny v určitém momentu ne/absence televizoru se členy čtyř rodin, jež se tohoto výzkumu dobrovolně účastnily. Výzkumnou otázkou jsem stanovila takto: ***Jak absence sledování televizního vysílání ovlivní chod televizní rodiny?*** (viz kap. 3.3.).

Ráda bych upozornila na to, že se v rámci této práce nacházíme kdesi na pomezí tématu zaměřeného na fungování televizní rodiny a fungování rodiny netelevizní.² V rámci doby absence se z televizních rodin staly rodiny, ve kterých

¹ Termín televizní rodina budu používat pro potřeby této, přičemž definuje úzké společenství lidí v příbuzenském vztahu, složené ze dvou dospělých lidí (rodičů) a jejich dětí. Pro toto společenství je typickým prvek televizního přijímače obsažený v jejich domácnosti, tudíž v jejich každodennosti.

² Netelevizní rodinou je zde myšlena rodina, která ve své domácnosti nemá umístěný televizor.

ke sledování televize na první pohled nedochází. Televizní rodiny se tak v rámci tohoto experimentu ocitly na dobu tří týdnů v roli rodiny netelevizní.³ Tedy rodiny, v jejíž každodennosti nefiguruje prvek televizní konzumace. Cílem vytvoření této „experimentální situace“ je popsat průběh této doby včetně počínání, prožívání a reflexe účastníků výzkumu (komunikačních partnerů). Mimo to se také pokusím o nalezení závislostí mezi vztahem komunikačního partnera k televiznímu přijímači a vlastním průběhem doby absence. Vycházela jsem z předpokladu, že teprve když bude rodina vystavena určitému nedostatku ve smyslu možnosti televizního sledování a podvolí se k účasti na tomto experimentu, lze získat zajímavé a relevantní informace o rodinách, jejich příslušnících a jejich vztahu k televizi.

Pro zachycení vývoje jsem se všemi zúčastněnými provedla dva rozhovory, díky nimž je možné se dostat k dvojímu typu informací. Jedním z nich je vztah zúčastněných k televizní konzumaci a druhým je jejich reflexe doby absence sledování televizního vysílání. První rozhovory (před zahájením doby absence) poskytly základní informace o rodině a jejich příslušnících, dále informace o postojích, vztazích k televizi a rituálech, které se s jejich užíváním v rodině pojily a v moment rozhovoru pojí. Rozhovory po skončení doby absence a dotazování v průběhu doby absence poskytly příležitost k porovnání postojů které zúčastnění zaujímali před absencí a které nyní po skončení doby absence zaujímají; dále sloužily ke zjištění vlivu, jaký absence televizního signálu měla na chod jejich domácnosti a znamenaly také příležitost k získání reflexe doby absence všech zúčastněných komunikačních partnerů.

Na závěr tohoto úvodu bych ráda upozornila na několik změn, oproti původně podávanému projektu magisterské diplomové práce, které vyplynuly z průběhu realizace výzkumu. První z nich je přesné znění názvu, které bylo v projektu uvedené jako „Rodina bez televize“. Z důvodu lepší srozumitelnosti a přesnějšího vyjádření obsahu a výzkumné situace, byl název pozměněn na

³ Doba absence má charakter reálné experimentální situace, ve které budou rodiny vystavené určitým podmínkám. V rámci sociologických výzkumů se, na rozdíl například od psychologických, příliš k experimentům nepřistupuje, jelikož sociálním vědám (i mediálním studiím) jde o zachycení reálně žitého fenoménu. Nicméně i přesto si myslím, a proto jsem k realizaci tohoto výzkumu přistoupila, že poznatky z této experimentální situace mohou mít zajímavou vypovídací hodnotu o našem každodenním životě s médii (konkrétně televizi), o vyjednávání různých (volnočasových, výchovných, mocenských) strategií v rámci rodiny.

Televizní rodina bez televize. K další změně došlo v sekci „Metodika práce“, konkrétně se jednalo o metodu sběru dat. Ta byla v projektu stanovená jako „využití série do různé míry strukturovaných rozhovorů – od narativních až po strukturované“. Ve výsledku byl použit pouze jeden druh rozhovorů - polostrukturované hloubkové rozhovory, které se pro účel tohoto výzkumu ukázaly jako nejvhodnější nástroj sběru dat. Pro tuto změnu jsem se rozhodla z důvodu snazší interpretace dat, která by byla při použití různých forem kvalitativních rozhovorů mnohem komplikovanější a často mimo moji výzkumnou zkušenost. Poslední změna byla učiněna v pojetí průběhu doby absence. Od původně avizovaného záměru odstranit televizní přijímač nebo set top box z domácností bylo ustoupeno. Televizory, až na jeden případ,⁴ v domácnostech zůstaly. Toto umožnilo v rámci rodin zajímavý konflikt a bylo tak možno lépe sledovat, jak se s absencí rodiny či jednotliví členové rodin jsou ne/schopni vyrovnávat. Díky této změně bylo umožněno sledovat i případnou strategii, kdy si komunikační partneři televizi přesto pustí, popř. jakým způsobem budou odolávat této možnosti a jak pak budou následně své počínání – porušení situace „absence“ – reflektovat a vysvětlovat. Toto dalo také např. rodičům možnost reflektovat své vlastní zkušenosti v rámci mediální výchovy běžně používaný trest zákazu televizního sledování.⁵

⁴ V rodině Pavelkových se jednalo o svobodné rozhodnutí otce rodiny, který televizor z domácnosti skutečně odstranil.

⁵ Tzv. „zaracha“.

A. Teoretická část

Cílem teoretické části je vymezení základních pojmů a teoretických konceptů týkajících se rodiny, televize jako média a v neposlední řadě jejich vzájemné interakce, včetně jejich důsledků. Teoretické uchopení problematiky dále umožní přejít k metodologické a výzkumné části této práce.

V rámci této kapitoly se pokusím přiblížit zásadní změny, ke kterým v rámci historického vývoje rodiny došlo, a následně se budu krátce zabývat podobou dnešní rodiny. Dalším důležitým bodem této kapitoly bude téma televize jako média, jež se stalo předmětem mnoha debat a výzkumů. Budu se zabývat přístupy ke studiu médií a důležitými výzkumy, které byly v souvislosti s domestikací televize realizovány.

1 Rodina

1.1 Česká rodina a její vývoj napříč stoletími

Rodinu, tak jak ji známe dnes, můžeme charakterizovat jako malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím, na společné domácnosti a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jednotlivcům i celé společnosti. Členové domácnosti plní společensky určené a uznané role, které vyplývají z jejich společného soužití (Dunovský 1999, s. 91).

Ne vždy rodina měla tuto podobu a proto je nutné naznačit zásadní změny, ke kterým v průběhu jejího vývoje došlo. Budu vycházet z období 16. století a jako oporu použiji posloupnost tradiční – moderní – postmoderní rodina.

Rodina v tradičním pojetí, typická pro společnost 16.–18. století, se vyznačovala svou širokou rozvětveností a patrilinearitou.⁶ Otec byl zároveň hlavou rodiny a také její jedinou autoritou (Možný 2006). U těchto rodin docházelo k mezigeneračnímu přenosu zejména ekonomického kapitálu, který byl v té době nejdůležitějším. Společenský status jedince se odvíjel od postavení jeho rodiny

⁶ Patrilinearita označuje takové uspořádání společnosti, kde se osobní privilegia, osobní atributy a majetek dědí v otcovské linii.

a osobní biografie byla pevně spjata s rodinnou biografií (Rabušic 1996). Role jednotlivých členů byly striktně vymezeny, hierarchizovány a byly vzájemně komplementární. Rodina plnila univerzální funkci a náležel jí monopol na sex a plození dětí. Výběr budoucího partnera pro potomky podléhal převážně zájmu rodičů (Možný 2006).

Již koncem 17. a v průběhu 18. století se tradiční stavovská společnost začala postupně měnit na moderní občanskou společnost, což výrazným způsobem ovlivnilo i podobu tehdejší rodiny (Horský 1997). Přešlo se k novému způsobu organizace práce a osídlení, ale také k transformaci v rodinném uspořádání (Možný 2006). Good a Cheal (2002) uvádí, že hlavní příčinou těchto změn byla sekularizace, industrializace a urbanizace společnosti. Došlo k oddělení soukromé sféry od sféry práce, čímž se žena stala ekonomicky závislou na svém manželovi, který za práci odcházel do továrny, zatímco ona zůstávala doma a pečovala o děti.

Ruku v ruce s těmito změnami šel takzvaný citový individualismus, tedy důraz na osobní volbu ve výběru partnera, a vytváření manželství na základě představy romantické lásky (Giddens 1999). Rozsah příbuzenských vztahů byl omezen, k čemuž podle Cheala (2002) došlo vlivem procesu urbanizace⁷ a vlivem rostoucí mobility, kdy fyzická vzdálenost již nebyla takovou překážkou jako dříve. Jedinci začali být nájímáni na práci s ohledem na jejich schopnost a výkon, nikoli jen podle příslušnosti k rodině (Goode 1964). V důsledku toho začalo docházet k tomu, že nově zakládané manželské rodiny byly neolokální, dvougenerační, a jak dodává Giddens (1999), také monogamní, obvykle patrilineární a s nukleárním charakterem. Systém příbuzenských sítí již nebyl tak silný a docházelo k poklesu významu dědictví a rodinného vlastnictví půdy. Začala se snižovat také autorita otce a mezigenerační vztah nabyl jiných rozměrů (Goode 1964, s. 108-109). Slovy Možného (2006) hlavou moderní rodiny již není pouze otec, nýbrž oba rodiče, a také autorita je mezi ně funkčně rozdělena. Role v rodině jsou i nadále komplementární a segregované a v mnohých oblastech rodina ztratila své výsadní postavení.

Na počátku 20. století radikální kritici rodiny poukazují na to, že rodina jakožto zdánlivě nejstabilnější instituce se nejméně od konce první světové války výrazně změnila a nadále také mění. V průběhu 60. let 20. století začínají do

⁷ Během procesu urbanizace se do měst stěhovali pouze muži, popřípadě jejich ženy a děti, zatímco zbytek rodiny zůstával v původním místě jejich bydliště (Cheal 2002).

společenského dění zasahovat lidé narození v poválečném „baby boomu“. Je to generace s mimořádně silným generačním sebevědomím, která vnímá tradiční rodinu jako ideologický a utlačující koncept. Tato generace vznáší otázky o smyslu rodiny. V druhé polovině dvacátého století se tak začínají změny zviditelňovat (Možný 2006). Po politické krizi v roce 1968 došlo v bývalém Československu k utužení moci komunistické strany, což mělo za následek upínání obyvatel k hodnotám rodiny. Možnosti budování kariéry a osobního rozvoje, vzdělání a volnočasových aktivit byly omezené. Rodina se tak stala jediným místem pro osobní seberealizaci a vnitřní uspokojení (Sobotka 2003). Tento útek k rodině byl podporován také sociální politikou, která měla pronatalitní charakter (Sobotka, Zeman, Kantorová 2001).

S rozpadem komunistického bloku v roce 1989, se postupně začalo měnit demografické chování obyvatel (Sobotka et. al. 2001). Za posledních dvacet let se tak výrazně mění a diferencuje rodinné a reprodukční chování mladé generace. Signifikantním znakem tohoto trendu je oddalování sňatků a porodů prvních i dalších dětí do vyššího věku, díky čemuž se snižuje počet dětí v dnešních mladých rodinách. Začal se opouštět tradiční model reprodukce a postupně se přecházelo k „modernisticky“⁸ orientovanému (Sobotka et. al. 2001).

I přes mnohé změny, ke kterým ve vývoji rodiny došlo, stále můžeme dnešní rodinu nazývat jako rodinu nukleární. Pro nukleární rodinu je typické složení z obou biologických rodičů a jejich dětí, kde muž je v první řadě „živitelem“ a žena pečuje o děti a domácnost (Dudová, Vohlídalová 2005). Stěžejní informací pro účely této práce je, že nukleární rodina, se kterou budu v tomto výzkumu pracovat, je rodina složená z obou biologických rodičů a jejich dětí, pro níž je signifikantní existence mocenských vztahů (především výchovných a materiálních). Podrobnější informace, které pomohou k lepší představě o rodinách, jež se výzkumu účastnily, budou uvedeny v kapitole s názvem *Biografie jednotlivých rodin*.

⁸ Modernistický model reprodukce se vyznačuje diferenciací produkčního chování a změnami v časové distanci i posloupnosti začátků manželského a rodičovského života.

1.1.1 Individualizace společnosti

V návaznosti na proměny společnosti se postupně začal výrazněji objevovat zásadní jev - **individualizace společnosti**.

V pojetí německého sociologa Ulricha Becka je individualizace procesem, který provází dva protikladné aspekty. Na jedné straně je aspektem nesporně pozitivním, protože znamená vyvázání jednotlivce z předem definovaných pravidel a povinností a vzestup jeho osobní svobody v rozhodování. Na druhé straně však skrze proces individualizace člověk ztrácí své zakotvení a vnitřní stabilitu. Jeho život se tak stává v mnoha směrech složitějším (Beck, Gernsheim 1995). Stejně jako Ulrich Beck poukazuje také francouzský sociolog Francois de Singly (2000) na to, že současná společnost oproti společnostem minulým je stále více individualizovaná. Člověk tak žije a je vnímán více jako individuum, vyvázané ze skupin a komunit, které jej v minulosti více určovaly. Je stále více autonomní a nezávislý na těchto skupinách. Současný individualismus je podle Singlyho „individualismem vztahovým“, lidé stále žijí ve vazbách s ostatními (na osobní rovině tyto vazby představuje hlavně láska a přátelství, na kolektivní rovině různé skupiny). Tyto vazby jsou ale volitelné a zrušitelné, křehkosti a nejistotě se tedy nelze vyhnout. Individualizace podle tohoto francouzského sociologa neznámá, že by lidé toužili po samotě; chtějí mít ale větší počet různých vazeb a sociálních příslušností zároveň namísto jedné jediné, která by plně určovala jejich život (srov. Dudová, Vohlídalová 2005).

1.2 Rodina jako socializační činitel

Socializace je často popisována jako proces, v němž se lidský jedinec stává společenskou bytostí (Dunovský 1999).

Pro jednotlivce znamená socializace klíč k uspokojivým interakcím s druhými lidmi. Bez socializace by člověk nebyl s to na přijatelné úrovni komunikovat s druhými, vyjednávat, zapojovat se do společných činností. Pro společnost jako takovou by selhávání socializace znamenalo neschopnost reprodukovat kulturní normy a hodnoty, ohrožení řádu a nebezpečí rozpadu společnosti (srov. Gecas 2000 in Šeďová 2006, s. 6).

Rodina je považována za primárního činitele (faktor), jenž proces socializace ovlivňuje. Podle Gruseca a Davidova (2007) je prvořadost rodiny, alespoň v raném věku, dána několika předpoklady. Jedním z nich je skutečnost, že rodiče a děti

tvoří biosociální systém, který je určený k ochraně potomstva. Nutno však podotknout, že toto tvrzení je poněkud idealizované a opomíjí možnost reálné situace, kdy rodičovské jednání nemá s ochranou potomstva nic společného. Nicméně v rámci socializačního procesu hraje lidská potřeba blízkého vztahu výraznou roli. Tato potřeba je v raném věku uspokojovaná právě vazbou s rodiči. Fyzická blízkost, která v soužití rodičů s dětmi existuje, předpokládá určitou shodu v chování a ve fungování pravidel. Po dlouhou dobu jsou rodiče v pozici, kdy mají možnost kontrolovat dětem dostupné zdroje a stejně tak mohou ovládat prostředí, ve kterém se děti pohybují tak, aby to pro ně bylo bezpečné (Grusec, Davidov 2007). Dunn (2007) zdůrazňuje, že klíčovou roli hrají také sourozenci. Již v předškolním věku tráví děti více času se svými sourozenci než s rodiči nebo se svými vrstevníky. Proces vzájemné socializace vedle osobnostních charakteristik dětí ovlivňuje i sourozenecké pořadí, věkový rozdíl a pohlaví dětí.

Na rodinu je možné nahlížet jako na systém, což znamená hierarchizovaně strukturovaný celek, který je složený ze vzájemně závislých elementů, které plní určité funkce vůči sobě navzájem i vůči celku jako takovému. Systému je vlastní seberegulace a adaptace, takže změna v jedné části systému vždy vyvolá změny v dalších jeho částech. Vztahy mezi částmi jsou cirkulární, propojené složitými zpětnovazebnými mechanismy (Cox, Paley 1997). Moderní rodina je pro děti bránou do sociálního světa a pro dospělé podstatným bezpečným útočištěm, kam se z tohoto světa vracejí. Podstatnými znaky moderní rodiny jsou orientace na interpersonální procesy a vytváření vztahu mezi dětmi a dospělými. Tyto znaky jsou základem socializace a patrně tím nejdůležitějším, co ji charakterizuje (srov. Šedřová 2006, s. 16).

V úvahu je potřeba brát všechny aspekty socializace. Rodinná socializace je ovlivňována jednak faktory působícími v rámci rodiny a také faktory, působícími mimo rodinný systém, které jeho fungování v konečném důsledku ovlivňují.

S přibývajícím věkem jedince je rodinná socializace doplňována dalšími faktory. Takovými faktory mohou být: působení médií, škola, zaměstnání, vrstevníci a jiné sociální skupiny či jednotlivci podílející se na formování identity daného jedince. V západních společnostech tráví děti velké množství času ve škole. Hlavním cílem je zajistit vzdělávací proces, ovšem významnou částí se škola podílí také na socializačním působení na jedince. Jak zmiňují Wentzel a Looney (2007), škola mimo jiné tvoří důležitý kontext pro rozvoj vlastních kompetencí

tím, že poskytuje příležitosti pro dosahování vlastních cílů a zároveň definuje příslušné parametry sociální úspěšnosti. Tak jako jsou děti socializovány ve škole, rodiče prochází socializačním procesem v rámci svého zaměstnání. Slovy Sollárové (2008), jedinec vstupující do jakékoliv organizace musí být podroben novému socializačnímu procesu, aby se mohl stát její součástí.

1.2.1 Rodičovské výchovné styly

V rámci rodinné socializace, která probíhá mezi jejími jednotlivými členy, především tedy ze strany rodičů, existuje důležitý aspekt v rámci jejich výchovy. Tím je rodičovský výchovný styl, který je v rámci dané rodiny uplatňován.

Výchovným stylem rozumíme souhrn záměrných i spontánních způsobů chování vychovatele k vychovávanému. Tradičně se uvádějí tyto typy výchovných stylů: autoritativní výchova, liberální výchova a demokratická výchova (Průcha 2009, s. 347). Deskripci těchto stylů se u nás věnovali mj. Langmaier s Krejčířovou (2006), a charakterizovali je takto:

- 1) **Autoritativní** – klade důraz na bezpodmínečnou poslušnost, podřízení se dítěte autoritě, uposlechnutí všech příkazů a zákazů bez výjimek a diskusí.
- 2) **Liberální** – důraz na co možná největší volnost dítěte bez omezování jeho vlastní aktivity.
- 3) **Demokratický** – za nejdůležitější pokládá respekt k dítěti jako samostatné bytosti s právem rozhodovat o sobě vzhledem ke svému věku.

Typy rodičovských stylů rozpracovala Baumrindová (1967), která vypracovala typologii rodičovských stylů na základě kombinace dvou proměnných, z nichž první se stala vřelost emočního vztahu, který rodiče ve vztahu k dětem projevují, a druhou proměnnou pak byla kontrola neboli síla výchovného řízení. Došla tak ke čtyřem typům rodičovského stylu (in Šedřová 2006).

- 1) **Autoritativní** – je charakteristický vyjadřováním citové podpory a zároveň důrazem na kontrolu. Rodiče ustavují jasné a zdůvodňované normy.
- 2) **Autoritářský** – je typický důrazem na kontrolu za absence vřelého emočního vztahu. Rodiče vyžadují dodržování norem a standardů, které dětem nejsou zdůvodňovány.

- 3) **Permisivní** – je vřelý ve vyjadřované podpoře a slabý ve výchovném vedení. Tito rodiče nestanovují pevné standardy dětského chování a jsou tolerantní ve vztahu k nedodržování norem.
- 4) **Odmítající / zanedbávající** – se vyznačuje slabým emočním vztahem a zároveň slabou kontrolou. Tito rodiče kladou na děti málo požadavků, neboť se o ně málo zajímají.

Podíváme-li se z hlediska výchovných stylů do českého prostředí, zjistíme, že se můžeme setkat s trendy přežívajícími z padesátých a šedesátých let minulého století, které zdůrazňují klasický model tradiční a přísné autoritativní výchovy, jež je postavená na patriarchální struktuře rodiny a na jasném rozdělení otcovské, mateřské a dětské role v rodině. Vztahy podřízenosti a nadřízenosti jsou zde jasně odstupňované, a proto umožňují dobrou orientaci jednotlivých členů rodiny. Chování rodičů je pro děti dobře čitelné a předvídatelné, ale ve spoustě situací může být také dosti omezující, neboť osobní prožívání dětí nebere příliš vážně (Hučín 2003).

Konkrétními způsoby výchovy zúčastněných rodin se budu zabývat dále v kapitole s názvem *Biografie jednotlivých rodin*, kde se pokusím jednotlivé rodiny zařadit podle této klasifikace.

1.2.2 Příslušnost ke společenské vrstvě

Dalším z důležitých faktorů rodinné socializace, které ovlivňují její průběh a výsledky, je příslušnost rodiny k určité společenské vrstvě. Znáмым faktem je, že se společenská stratifikace generačně reprodukuje. Za mechanismus této reprodukce je považována právě rodinná socializace (Průcha 2003). Důležitým tématem je v tomto ohledu jazyková socializace, která s příslušností k určité společenské vrstvě úzce souvisí. Podle Bernsteinovy teorie jazykové socializace (Giddens 1999) jsou děti v rodinných socializovány ve smyslu užívání příslušných kódů, takže kupříkladu děti z dělnických vrstev disponují tzv. omezeným kódem,⁹ zatímco děti, jejichž rodina přísluší ke střední vrstvě, disponují kódem

⁹ Omezený kód se vyznačuje do značné míry nevyslovenými předpoklady a neplnovýznamovými slovy. Dokonalé porozumění tomuto kódu je podmíněno znalostí kontextu, v němž k promluvě dochází.

rozvinutým¹⁰. Ověření této teorie se v českém kontextu věnoval Katrňák (2004), který hledal odpovědi na otázku, proč se z dětí dělníků stávají opět dělníky. Zjistil, že typickým rysem dělnických rodin je tzv. volný vztah ke škole. Tento vztah je typický tím, že rodiče vzdělání svých dětí věnují málo času, zájmu a úsilí. Volbu školy podřizují spíše její vzdálenosti od bydliště rodiny a školní povinnosti nechávají převážně na dětech samotných. Rodiny vysokoškoláků jsou typické tzv. soudržným vztahem. Rodiče školu vybírají podle kvality, navštěvují ji a mají zájem o své dítě a jeho školní povinnosti (Katrňák 2004).

1.2.3 Role genderu v socializaci

Další aspekt, který výrazně intervenuje do procesu socializace je aspekt genderu. Genderová socializace významně probíhá především v rodině (Ranzetii, Curran 2004). Je známo, že socializace do genderových rolí bývá mimo jiné často realizována skrze pochvaly a tresty. Filagová (2005) na základě dat získaných v mateřské školce zjistila, že dívky bývají chváleny za pěkný vzhled, nekonfliktnost a projevy strachu a pláče jsou v jejich případě přípustné. Chlapci naopak bývají chváleni za neprojevení strachu a negativních emocí a zanedbaný zevněšek je u nich považován za přijatelný. Aufenager hovoří o třech teoriích socializace (nejen) genderové identity. Jedná se o *teorii učení*, jejíž podstatou je učení se od vzorů, identifikace s nimi a jejich napodobování. Děti, chlapci a dívky zvláště přejímají vzory korespondující s jejich genderem/pohlavím. Další je *kognitivní teorie*, která hovoří o tom, že si dítě vytvoří vlastní identitu, té přiřadí genderovou identitu a podle toho ve svém okolí nachází příslušné atributy (hledá vzory např. v médiích). *Psychoanalytická teorie* vychází z bádání Sigmunda Freuda, který zkoumal konstituci mužské identity. Podle jeho zjištění se chlapci identifikují s otci na základě oidipovského komplexu (Aufenager 2003 in Sloboda 2007)

¹⁰ Rozvinutý kód umožňuje zobecnění, abstrakci, je univerzální a explicitní.

2 Masová media

2.1 Masová média ve společenském kontextu

Většina každodenní komunikace má charakter interpersonální či skupinový. Svou totožnost do značné míry stavíme na bezprostředním, známém okolí a na provázaných sítích pravidelných kontaktů s rodinnými příslušníky, známými, přáteli, spolužáky či spolupracovníky, sousedy apod. Tyto sítě vytvářejí specifické kulturní prostředí, kterému rozumíme, jehož součástí jsme a na jehož existenci a formování se podílíme. Taková kultura se původně přenášela jen ústně, a přestože byla pro život člověka nesmírně důležitá, projevovala se především na omezeném prostoru. (Jirák, Köpplová 2009). S příchodem masových médií vznikají nové podmínky komunikace, které výrazně modifikují kulturní prostředí a přináší nový rozměr v chápání kulturního prostředí, ve kterém jsme byli zvyklí interagovat a vnímat jej poněkud odlišně.

Kromě bezprostředního, situovaného kulturního kontextu, který je pochopitelně omezen našimi fyzickými možnostmi a nedovoluje nám získat zkušenosti s událostmi, jež jsou za naším bezprostředním obzorem, existuje ještě kulturní prostředí zprostředkovaných, mediováných zkušeností. K takovému zprostředkování zkušenosti používáme masová média, tedy zvláštní společenské činitele, zvláštní společenské instituce, které se specializují na to, že do našeho bezprostředního kontextu dodávají nejrůznější zprostředkovaná sdělení od zpráv až po zábavu (Jirák, Köpplová 2009).

S přibývajícimi možnostmi komunikace se výrazně mění i proces socializace a s ní úzce související **sociabilita**¹¹. Scannell (1996) považuje sociabilitu za základní závazek televize ke svému divákovi. Tvrdí, že vstupují-li lidé do společnosti kvůli sociabilitě, nehledají nic víc, než potěšení ze společnosti druhého a vytvoření příležitosti, kdy jsou přirozeně jeden s druhým (srov. Scannell 1996, s. 22). Ovšem jak tvrdí Sak (2007), vzniká nová dimenze „sociálna“, nové sociální entity a formy sociálního života. Jedinec je nucen se s virtuální sociální skutečností vyrovnávat a osvojovat si ji v procesu sociálního zrání pro virtuální realitu. Osobní vztahy, jejichž hlavním cílem je právě sociabilita, prodchnutá loajalitou a

¹¹ Z lat. svornost, společenskost, družnost. Je označení pro schopnost nebo sklon a možnost člověka být společenskou bytostí (Geist 1992 in Sak 2007, s. 253).

autenticitou, se stávají stejně tak součástí sociálních situací, jako všeobsahující instituce časoprostorového rozpojení, které ve své každodennosti užíváme (srov. Giddens 2003, s. 110).

2.1.1 Působení médií

Zatímco o skutečnosti, že média představují významný faktor spoluutvářející život jednotlivce, skupin i celé společnosti, není vcelku sporu, nikdy nepanovala, a dodnes zdaleka nepanuje jednota v tom, čím vlastně média mohou ovlivňovat jednotlivce i společnost a jakou povahu toto jejich působení má. Tento fakt je dán nejen rozdílným pohledem na média a mediální komunikaci, ale hlavně veskrze společenskou povahou mediální komunikace a tím, že se jedná o neustále se rozvíjející a proměňující systém s vnitřní dynamikou vývoje danou nejen společenskými a ekonomickými podmínkami, ale také technologickými možnostmi (srov. Jirák, Köpplová 2007).

Média ve společnosti vyvolávají naděje, že jsou důležitým nástrojem při řešení zásadních společenských problémů. Vyvolávají také nejrůznější obavy z neblahých důsledků a vlivů, které mohou svým působením vyvolat. (Jirák, Köpplová 2007). Jedná se o rozpor v pojmání změny, svobody, rozmanitosti a fragmentace¹² na jedné straně a řádu, kontroly, jednoty a koheze¹³ na straně druhé. Existují protichůdné přístupy k působení médií, z nichž jeden poukazuje a vyzdvihuje pozitivní stránky působení médií - modernizaci, mobilitu a svobodu a chápe je jako vlivy, které lze od médií očekávat. Rozdílné - negativní pojetí poukazuje na izolaci jednotlivce, ztrátu hodnot, odcizení a zranitelnost (McQuail 1999, s.95).

Ať už na vlivy, které s sebou existence médií a jejich užívání nese, nahlížíme spíše pozitivně nebo negativně, skutečností zůstává, že média ovlivňují člověka a také jsou jedním z určujících faktorů, který ovlivňuje chod společnosti.

Nyní uvedu několik kategorií, na kterých lze demonstrovat, jak se média na chodu společnosti a životě jedince podílejí.

- 1) Strukturace časového rozvrhu dne a týdne** - noviny vycházejí v určitou dobu, časopisy v určitý den a pořady se vysílají v určitý čas.

¹² Pojem fragmentace je zde použit ve smyslu odstředivých tendencí.

¹³ Koheze vyjadřuje dostředivé tendence ve smyslu účinků médií.

- 2) **Uspořádání prostoru** - tiskoviny mají v domácnosti či v zaměstnání své místo, televizor je v pokoji obvykle umístěn tak, aby na něj bylo vidět z co nejvíce bodů, počítač je naopak postaven tak, aby ten kdo u něj sedí, měl co nejvíce soukromí.
- 3) **Ritualizace** – noviny či časopisy obvykle rádi čteme v určitou dobu za určitých okolností.
- 4) **Ilustrace mezilidských a pracovních vztahů** – v některých rodinách je například ustanoveno, kdo komu smí přepnout program, a naopak, kdo komu nikoliv (Mičienka, Jirák 2006, s. 25).

2.1.2 Účinky masových médií

Vliv médií na společnost a jedince je tradičním tématem vědeckého bádání a zároveň i tématem veřejných debat a diskusí. První - hlavní motivací vědeckého poznávání médií bylo odhalování jejich účinků. Vývoj výzkumu mediálních účinků podle mého názoru nejkomplexněji popsal nizozemský teoretik Denis McQuail, jehož členění v této kapitole použiji.

Podle McQuaila (1999) můžeme v historii nalézt několik stádií, které vyjadřují určitý stupeň uspořádaného pokroku, jenž odráží akumulaci poznání. Tyto stupně jsou určitými fázemi, kterými poznání procházelo.

První fáze – tzv. fáze všemocných médií, sahá od přelomu 19. a 20. století do pozdních třicátých let. V tomto období převládal názor, že média mají moc utvářet mínění a přesvědčení, měnit životní návyky a aktivně ovlivňovat chování, víceméně podle vůle těch, kdo mají nad médii a jejich obsahem kontrolu (McQuail 1999, s. 360). Tyto tendence potvrdilo tehdejší používání médií za účelem propagandy v meziválečných letech. Na tomto pozadí byl započat systematický výzkum, který používal metody, jež se opíraly o sociální psychologii.

Ve druhé fázi se přešlo k empirickému zkoumání a uvažování o mediálních účincích. Došlo ke změně v uvažování o síle médií. Začala se jim připisovat mnohem menší schopnost vyvolávat plánované či mimovolné účinky. To však neznamenalo, že jsou média zcela bez účinků, ale zjistilo se, že fungují v rámci stávající struktury sociálních vztahů a konkrétního společenského a kulturního kontextu (ibid. s. 361). V padesátých letech přišel tým Paula Lazarsfelda

s konceptem názorového vůdce¹⁴ (opinion leader) a také s dvoustupňovým tokem komunikace ve výzkumu *People's Choice*¹⁵. Druhá fáze byla završena výzkumem J. Klappera s názvem *Effects of Mass Communication*, na základě kterého došel k názoru, že působení masových médií je omezeno tím, že masová média vždy pracují v ustavené struktuře sociálních vztahů a v limitujícím sociálním kontextu, který drží nad účinky primát (Reifová 2004, s. 298).

Třetí fáze nazývaná jako znovuobjevení mocných médií je typická řadou pokusů o pokračování v hledání významných účinků médií. Důvodem bylo velké množství badatelů, kteří se zdráhali vyloučit možnost, že by média skutečně mohla mít významné sociální účinky a být nástrojem pro uplatňování sociální a politické moci. Jednou z příčin váhavého postoje k závěru o minimálních účincích byl v padesátých a šedesátých letech **nástup televize** jako nového média, ještě přitažlivějšího, než byli jeho předchůdci. V rámci výzkumů se hledaly korelace mezi stupněm „vystavení“ (exposure) mediálními podněty a měřenými změnami postojů v mínění, informovanosti či chování, s ohledem na četné zasahující proměnné. Pozornost se obracela k dlouhodobé změně, k poznávacím procesům, ke spolupůsobícím proměnným kontextu a umístění, k motivaci příjemce a ke kolektivním fenoménům, jako je názorové klima, víra, ideologie, kulturní vzorce a institucionální formy fungování médií (McQuail 1999, s. 362-3).

Čtvrtá fáze se vyznačuje obratem pozornosti k mediálním textům (zejména ke zpravodajství), k publiku a také k mediálním organizacím, k čemuž došlo na konci sedmdesátých let. Tento obrat vedl opět k novému pohledu na účinky médií. Gamson a Modigliani (1989) tento pohled na média nazvali „sociálně konstruktivistickým“. Tento pohled považuje za nejvýznamnější účinek médií **konstruování významů** a systematické nabízení těchto významů publiku. I přes nový přístup ke studiu médií jsou stále zachovávány určité podobnosti s teoriemi vzniklými v raných fázích studia účinků médií (McQuail 1999, s. 363). Mezi

¹⁴ Koncept názorového vůdce vychází z hypotézy, že mediované sdělení přejímají nejprve aktivnější členové publika (tzv. názoroví vůdci). Ti je protřídí, interpretují, a v každodenním styku předávají dál těm, na které mají vliv (Kolašínová, 2004).

¹⁵ Tato práce předznamenala koncepci aktivního publika. Lazarsfeld, Berelson a Gaudet při výzkumu rozhodování voličů došli k názoru, že pokud u voličů došlo ke změnám postojů, bylo to spíše působením interpersonální komunikace, než vlivem médií.

nejdůležitější koncepcí této fáze patří spirála mlčení¹⁶ Noelle Neumannové (1993) a kultivační teorie¹⁷ George Gerbnera (2002) (srov. Nečas, Trampota 2008).

2.2 Televize

2.2.1 Televize optikou mediálních studií

Vzhledem k tomu, že se v této práci zaměřuji specificky na televizi, v této kapitole se jí budu zabývat podrobněji. Nejdříve naznačím úhly pohledu, prostřednictvím kterých se na toto médium nahlíží v oboru mediální studia.

Z pohledu mediálních studií televize nese různé významy. Jeden z nich je založen spíše na technologickém fungování tohoto média a televizi definuje jako **(1) elektronický systém** přenosu pohyblivých obrazů spojených se zvukem (vzduchem z pozemních vysílačů; ze stacionárních družic; pomocí kabelových rozvodů; vždy pomocí záření, které je schopno konvertovat obraz a zvuk v elektrické vlny a opět je rekonvertovat do viditelného světelného proudu reprodukcí vysílaný obraz a slyšitelných vln reprodukcí zvuk), **(2)** se jedná o **přístroj**¹⁸, který je schopný příjmu televizního signálu, **(3)** televize je také **obsahem**, který je tímto signálem nabízen – různé typy TV obsahů (tv drama, reality show, zpravodajství), **(4)** televize je jedním z **odvětví mediálního průmyslu** – věnuje se výrobě a distribuci televizního vysílání a v neposlední řadě je na televizi nahlíženo jako na **(5) prostředek masové (mediální) komunikace** – projev společenské instituce masových médií. Televizi bývají připisovány různé schopnosti, kupříkladu „mainstreaming“ – organizování denního rozvrhu diváků a intimního prostoru rodiny (Reifová 2004, s. 259, 260).

V rámci této práce bude televize pojímána především jako prostředek masové komunikace (vytvářející určité obsahy), který má zásadní vliv na podobu každodennosti rodin, jež se výzkumu účastní. Dále pak budu hovořit o televizi jako o přístroji, který bude hlavním nástrojem figurujícím v tomto výzkumu.

¹⁶ Podstatou teorie spirály mlčení je lidský strach být se svými názory v izolaci. Proto lidé neustále sledují své okolí a následně vyhodnocují menšinové a většinové názory. Většinový názor pak dále vyjadřují, ale menšinový (i kdyby byl ten jejich) nikoliv (Kunczik, 1995)

¹⁷ Kultivační teorie – teorie, kterou rozpracoval George Gerbner v rámci své Zprávy o násilí v televizi v USA. Obsahem této zprávy bylo zjištění, že televize kultivuje (formuje) lidi a jejich přesvědčení, čímž ovlivňuje jejich chování.

¹⁸ V praxi běžně nazývaný jako televizor.

Funkce televize se mění v závislosti na způsobu uspořádání společnosti, na typu kulturního kontextu a na sociálních, ekonomických a politických podmínkách ve společnosti. Burton a Jiráček pojmenovali pět funkcí, které se v závislosti na výše zmíněném kontextu mohou překrývat. Jedná se o: (1) **Zábavní funkci** – přináší publiku zábavu a rozptýlení; (2) **Informační funkci** – televize zprostředkovává svým divákům informace o okolním světě; (3) **Kulturní funkci** – zajišťuje kulturní kontinuitu ve společnosti; (4) **Sociální funkci** – napomáhá jedinci socializovat se a orientovat se ve společnosti; (5) **Politickou funkci** – uvádí politická témata a aktivity v rámci politického dění (Burton, Jiráček 2001).

Se zrodem takzvaného „televizního věku“ je spojen počátek 50. let dvacátého století. Vznikají teorie, které se zabývají vizuální komunikací nových médií. Na toto téma se začíná vydávat literatura, psaná odborníky na ekonomii, historii, literaturu, umění, politickou vědu, psychologii, sociologii nebo antropologii. Začínají vznikat nová akademická pracoviště, která se věnují studiu komunikace a kultury (Briggs 2002, s. 2).

Televize si ve světě, potažmo ve společnosti za dobu svého působení vytvořila klíčové postavení, jelikož je ve většině případů neodmyslitelnou součástí každodenního života jedinců či rodin a její působení na podobu každodennosti je skutečně mimořádné. Často bývá označována jako médium 20. století, které se ve vědomí obyvatelstva těší největší pozornosti. Proto není divu, že téma televize zaznívá vždy, hovoří-li se o pozitivních či negativních jevech ve společnosti, jako je vzdělání, demokracie, násilí či kulturní úpadek (Schellmann et. al. 2004, s. 54).

Mezi tištěnými a elektronickými médii má televize dominantní pozici. Patří k fenoménům, které nejen charakterizují, ale také současnou společnost tvoří.

Od svého vzniku se televize pomalu a postupně stávala součástí našeho každodenního života. Jak říká McLuhan, na počátku byla zafixovaná krabicí v koutě¹⁹, svoje stálé místo měla v obývacím pokoji a udržovali jsme si od ní odstup. Vztah k této technologii se změnil až s příchodem přenosné televize, kterou jsme vpustili do našeho intimního prostoru. Dnes už televize není fixovaná ani na náš domov a můžeme se s ní potkat ve výtahu, v obchodech a dopravních prostředcích. Není už jen součástí bytového vybavení, ale stala se extenzí našeho těla (McLuhan 1991, s. 286).

¹⁹ V originále „Box in the Corner“.

2.2.2 Zkoumání účinků televize působící v systému rodiny

Podle Houstonové (in Šedřová 2006) je televize dominantní mediální technologií v tom smyslu, že jí lidé věnují enormní množství času, a zároveň je důležitou součástí rodinného života lidí na celém světě. Televize je médium domácí a rodinné. Je užívána nejčastěji doma a její užívání je zapojeno do širšího kontextu rodinného života (Šedřová 2006). Stejně jako je rodina důležitým socializačním faktorem, tak se i televize na tomto procesu významně podílí. S rodinou úzce souvisí domov. V souvislosti s domovem, ve kterém televize našla své místo a stala se tak novou „dekorací“, začaly vznikat úvahy o televizi jako náhradě věčně plápolajícího domácího krbu, u kterého se rodinní příslušníci shromažďují (Volek 1999). Podle některých autorů (Firth 1983 in Volek) se televize a potažmo i elektronická média, podílejí na znovuoživení domova a rodiny, a to v době, kdy význam „rodinného krbu“ zeslábl pod tlakem jiných aktivit odehrávajících se mimo domácnost. Rozhlas spolu s televizí byly zvláště ve svých počátcích schopny nabídnout známé hlasy v očekávaném čase i místě a suplovaly tak navěky ztracené doby, kdy se četly příběhy u skutečného rodinného krbu (srov. Volek 1999).

První výzkumy, které se věnovaly tématu televize působící v rodinném systému, věnovaly pozornost spíše jedinci v kontextu jeho referenční skupiny, za kterou byla spíše než rodina považována komunita. Lze tak usuzovat podle práce Katze a Lazarsfelda *Personal Influence*²⁰ z roku 1955 (in Volek 1999). Tyto tendence pokračovaly až do počátku osmdesátých let, kdy se ukázalo, že funkce televize je extenzí dynamických rodinných vztahů. V tomto novém kontextu byla televize přijímána jako přítel, zprostředkovatel a obětní beránek, nebo naopak jako tvůrce komunikačních bariér či původce rodinných konfliktů. Ovlivňovala časové rozvržení našich aktivit a ve vztahu k dětem sloužila jako nástroj odměny nebo trestu, často také byla objektem dětského smlouvání s rodiči. Zkoumání tohoto kontextu byla ovšem znesnadněna skutečností, že každá rodina je jedinečným systémem, který funguje specifickým způsobem.

Ze studií, které se týkaly každodenního užívání televize, vyplynulo, že technologie televizního přijímače má téměř neomezené množství funkcí. Rodinnými příslušníky může být sledována společně i odděleně, mohou přitom

²⁰ Tato práce přišla s modelem tzv. dvoustupňové komunikace, jehož podstatou byl fakt, že publikum přebírá informace z médií, ale názor si utváří pod vlivem názorového vůdce.

spolu rozmlouvat nebo naopak mlčet, televize může vytvářet konflikty, ale také může mít schopnost je eliminovat. Charakter jejího užívání tak odpovídá již zaběhnutým domácím komunikačním vzorcům (Andreason 1990 in Volek, 1999).

Způsob jejího fungování je ovlivněn specifickými funkcemi, které na sebe v rámci fungování tohoto systému televize bere. V krátkosti řečeno, každý jedinec sleduje televizi z jiného důvodu, za jiných okolností, a na základě těchto měnících se podmínek má televize své specifické funkce. Jako příklad lze uvést funkční využití televize podle Rogge a Jensena (1988). Jedním z příkladů funkčního využití televize, který tyto dva autoři uvádí, může být matka (samoživitelka), která se společně se svými syny dívá na televizi a užívá si přitom rodinné pospolitosti a pocitu intimity. Jako zcela odlišný příklad pak uvádí nezaměstnaného muže ve středním věku, který extenzivně sleduje televizi, aby vyplnil čas a neupadl do deprese (srov. Šed'ová 2006). Dalším autorem, který pojmenoval funkčnost televize, je James Lull. Lull byl jedním z prvních výzkumníků, kteří se zaměřili na problematiku sociálního užití televize. Poukázal na to, že rodinné užívání televize není pouze prostředkem k pobavení, ale mimo to je také prostředkem ke vzniku sociálních interakcí v rodině. Ačkoliv členové rodiny mohou sledovat určité obsahy, významnou skutečností, která výrazně zasahuje do sociálních interakcí v rodině, je JAK sledují, KDY sledují a S KÝM televizi sledují. Podle Lulla (1988) rodiny sledují televizi za účelem minimalizace konfliktů mezi zúčastněnými členy rodiny, popřípadě za účelem příležitosti sdílení momentální fyzické blízkosti a kontaktu pro dva či více příslušníků rodiny. Lull (1990) v této souvislosti také uvádí základní dva způsoby sociálního užití televize – strukturální a vztahové užití. Strukturální dimenze zahrnuje použití televize ke spoluzajišťování každodenního chodu domácnosti a ve vztahové dimenzi se jedná o užití v návaznosti na interakce, ke kterým v rodině dochází.

Na další funkci, kterou toto médium má, poukazuje Joshua Meyrowitz (1985), který zdůrazňuje schopnost televize poskytnout možnost pozorovat a zakoušet vnější svět, i když nezúčastněně. Poukazuje na menší oddělenost mužského a ženského světa. Televize má tak podle Meyrowitze schopnost tyto dva světy prolínat.

Vedle funkce prostředníka má televize také schopnost zastávat funkci některého z členů rodiny. Podle Mičienky s Jirákem sledování televize může ovlivňovat rodinné vztahy například i tím způsobem, že v některých rodinách

televize plní funkci „třetí babičky“. Rodiče k ní odkládají své děti ve chvílích, kdy se jim nemohou věnovat. Sledování televizní obrazovky mnohdy také vyplňuje chvíle, ve kterých by si rodiče měli se svými dětmi povídat a hrát si s nimi apod. Televize pak do jisté míry supluje rodičovskou úlohu (srov. Mičienka, Jirák, 2007). Lull (1988) považuje používání televize jako „babysittera“ a také odkazování k televizním postavám jako symbolickým náhražkám chybějícího partnera v neúplných rodinách za extenzi. Tím zdůrazňuje, že funkce televize není pouze zábavní, ale také má zásadní vliv na vznik a průběh sociálních interakcí mezi členy rodiny (srov. Krcmar 2009).

Televize se také stává účastníkem krizových či zlomových okamžiků rodinného života. Tyto životní zvraty samozřejmě ovlivňují i způsob jejího užívání. Podle Volka (1999) lze na základě těchto skutečností obecně konstatovat, že zvláště v krizových životních situacích funguje televizní vysílání jako jakási provizorní emocionální opora či vizuální antidepresivum. Jiným důkazem pro fungování televize jako emocionální podpory jsou analýzy Anett Hillové a Davida Gauntletta, kteří v letech 1991-1996 zkoumali pět set britských diváků. Tato analýza prokázala schopnost televize suplovat chybějící společnost. Tato zjištění mohou být považována shodná se závěry Roggeho a Jensena (1998), kteří zastávají názor, že by se televize mohla stát součástí rodinné struktury neboli členem rodiny právě proto, že je vždy přítomná a zabezpečuje zábavu i pocit bezpečí. Také Silverstone (1993;1994) zastává názor, že jednou ze základních funkcí televize je její schopnost zprostředkovat divákům pocit bezpečí v každodenním světě. I přesto, že televize v nemalé míře produkuje znepokojivé obsahy, v rámci její primární úlohy vytváří vzorce rutinních praktik a zvyků. Tato tvrzení vycházejí z Giddensova konceptu ontologického bezpečí a Winnicottova konceptu, který se týká *přechodného objektu*²¹. V jejich pojetí televize zastává roli *objektu, média* a roli *baviče a informátora*. Z této teorie také vychází a se Silverstonem se shoduje Volek (1998).

²¹ Přechodný objekt je jak ohniskem, tak i mediátorem konstatního pohybu individua mezi iluzí a realitou v procesu jejího prvotního testování. Televize jako přechodný objekt je tak místem bezpečí i místem první zkušenosti s ne-já a umožňuje testování komplexních vztahů mezi realitou a fantazií (Volek, 1999).

2.2.3 Genderové aspekty televize v rodině

Jak je zřejmé, užívání televize zasahuje do mnoha oblastí lidské každodennosti a kulturního prostředí, ve kterém se nacházíme. Používání televize dává také vzniknout stereotypům a určitým typům rolí, které jsou sehrávány na základě genderové podmíněnosti související se vznikem a konzumací mediálních obsahů. Existuje poměrně velké množství výzkumů, které se věnovaly tématu genderu v souvislosti v užíváním televize. Jsou důkazem toho, jak se média a jejich užívání podílí na sociální regulaci ve společnosti. Každý aspekt vztahu médií a kultury je ve své podstatě s problematikou genderu propojen.

Podle Van Zoonen (in McQuail 2003) není význam genderu nikdy dán, ale mění se podle kulturních a historických okolností. Tento směr analýzy a tuto optiku umožnila především feministická kritika a následně feministické teorie. (Rakow 1986; Dervin 1987 in McQuail 2003, s. 126).

Nyní přiblížím hlediska, skrze která se k tématu genderové podmíněnosti přistupuje ve výzkumné praxi. Zkoumání genderového aspektu mediovaných obsahů má několik úrovní. Jednou z nich je zkoumání genderového charakteru, který je v mediovaných textech zakódovaný. Tomuto tématu se věnoval kupříkladu Fiske (1987), který na základě podrobné dekonstrukce mnoha rozšířených a všeobecně oblíbených televizních pořadů poskytuje množství důkazů o existenci tzv. *zrodovělé televize* (gendered television). Například mýdlové opery podle Fiskea (in McQuail 2003, s. 126.) podrobují patriarchát neustálému zkoumání, prohlašují ženské hodnoty za legitimní, a tím posilují sebeúctu žen, které podle těchto hodnot žijí. Taktéž Modleski (1982) a Livingstone (1991) se shodují v názoru, že typická struktura mýdlové opery odpovídá typické každodenní rutíně ženy v domácnosti (in McQuail 2003). Dalším z aspektů zkoumání mediovaných obsahů z hlediska genderu je výzkum na úrovni produkce. Opodstatnění tohoto aspektu vychází z existence významných rozdílů v obsazích vytvořených muži a ženami. Další výzkumné aktivity směřují k výzkumu mediálního publika a vnímání médií, a dokazují, že existují poměrně značné rozdíly mezi pohlavími, pokud jde o způsob užití médií a o významy spojované s touto činností. Existují také důkazy o tom, že mezi pohlavími se objevují ustálené rozdíly v zaujímání sociálních rolí (McQuail 1999, s. 127). Sledování televize, zejména vzhledem k vazbě na sociální moc v rodině, je podle Morleyho (1986; 1992) silně ovlivněno genderem. Jeho etnografický výzkum ukazuje, že existují zřetelné rozdíly mezi

muži a ženami v moci ovlivnit výběr sledování, rozdíly v množství a stylu tohoto sledování a také v obsahových preferencích. Ženy mají menší sklon své sledování televize plánovat a naopak projevují větší sklon dělat při sledování televize další věci. Sledují televizi a přizpůsobují výběru ostatních lidí spíše ze sociálních než z obsahových důvodů. Mají výraznější tendence hovořit o televizi, cítit provinilost za sledování televize o samotě a jejich obsahové preference jsou svázány s jejich rolemi v rodině a domácnosti. Persová (1990) zastává opačný názor – ženy mají větší sklony k plánování, než muži. Zde dochází ke střetu. Na jedné straně Morleyho názor a na straně druhé názor Persové.

Další otázkou vedle ne/plánování si svého času u televize je, co divák chce a co skutečně bude sledovat. Ne každý totiž v televizi sleduje pořady, které si sám vybere. Podle Volka (1999) jsou individuální volby v rámci domácího prostoru často vyjednávány. Většinou je tomu tak ve prospěch „silnějšího pohlaví“. Výzkum agentury Focus (1999) uvádí, že v rámci úplných rodin rozhodují o volbě pořadu převážně muži (51%). Žen, které v této souvislosti mají právo „první volby“, je o deset procent méně (41%). Do zbývajících osmi procent jsou zahrnuti zbývající členové rodiny – děti, prarodiče apod.

2.3 Děti a televize

S tématem diskusí týkajících se možného vlivu médií na jedince a celkově na společnost se často vyskytuje téma vztahu dětí a televize. Z hlediska mediálního vlivu se totiž předpokládá, že jsou nejvíc ohroženou skupinou.

Protože sledování televize stále patří mezi aktivity, kterým děti věnují nejvýznamnější část svého volného času, panuje zde všeobecný předpoklad, že televize je médium, které, ať již v dobrém či špatném, ovlivňuje děti nejvíc (srov. Mičienka, Jiráček 2007). Otázce proč je potřebné na děti pohlížet jako na specifické publikum se zvláště věnoval již výše zmiňovaný Strasburger spolu s Wilsonovou (2002), kteří vypracovali základní důvody proč k dětem přistupovat jako ke **specifickému publiku**: **(1)** Děti mají málo zkušeností a vědomostí z reálného světa. **(2)** Jsou silně disponované k učení. **(3)** Mají málo zkušeností s médii. Z toho vyplývá, že děti mohou být daleko více náchylné k ovlivnění způsobenému negativními vlivy televizního vysílání. Neuss (1999) v této souvislosti podotýká, že předškolním dětem je cizí dospělá představa o oddělenosti fikce a reálného světa. Sledované obsahy tak propojují se svou mimotelevizní zkušeností. (srov.

Šeďová 2006, s. 32). Z výzkumu Slobody (2005), který se věnoval mediální socializaci dětí vyplývá, že jak chlapci, tak i dívky používají média jako prostředek pro své dospívání, nebo jako prostředek k úniku od tlaku na dospívání. Tématu médií jako činitelů působících na dětskou socializaci se také věnovali Houston, Zillman a Bryand (1994), kteří uvádějí, že média jako socializační instituce jsou specifická v těchto ohledech: **(1)** Děti se s nimi prvotně seznamují neformálně jako se součástí rodinného prostředí, a nikoli jako s nějakou strukturovanou aktivitou. **(2)** Obsahy sdělované médií obvykle nejsou primárně určené k edukaci a socializaci, jsou určeny k zábavě a reklamě. **(3)** Vystavení se médiím začíná u dětí velmi brzy, obvykle již od narození (in Šeďová 2006). Síla socializačního vlivu se odvíjí od několika faktorů, z nichž jedním je množství času tráveného u televize.

Podle studie Strasburgera děti a mládež tráví s médii nadměrné množství času. Je to více času, než ve skutečnosti tráví jinými volnočasovými aktivitami s výjimkou spánku. Tento americký pediatr také tvrdí, že až dnešní děti dosáhnou věku 70 let, budou mít za sebou od sedmi do deseti let jejich života strávených pouze sledováním televize (srov. Strasburger 2002). Podle výsledků šetření prováděných u nás Jitkou Bělohradskou (2010) stráví děti u televize průměrně 2 hodiny a 10 minut denně, stejně u dívek i chlapců. Nacházejí se však i individuální rozdíly mezi dětmi – nejdelší čas u televize byl v jejím výzkumu u hochů 9 hodin, u dívek 10 hodin. Nejvyšší průměrný čas u hochů byl 5 hodin 35 minut, u dívek 8 hodin 20 minut. Sak (2000) na základě svých výzkumu z roku 1997 uvádí, že sledování je na prvním místě volnočasových aktivit dětí a mládeže. Ve srovnání s výzkumy z roku 1982, kdy byla televize až na třetím místě volnočasových aktivit, upozorňuje na fakt, že sledovanost stále roste. Dnes je však potřeba brát v úvahu také proměny související s rozšířením nových médií, které u dětí a mládeže zaujímají vysoký podíl jejich volnočasových aktivit.

Vliv médií na děti se ale mění v souvislosti s věkem. Čím jsou děti mladší, tím větší vliv mají média na utváření jejich názoru. Ovšem je tomu tak pouze do určitého věku, kdy jsou děti schopny chápat děj, střih, vedlejší postavy atp. Podle Meyrowitze každý krok v socializačním procesu od dětství k dospělosti zahrnuje setkání s novými informacemi a srážku s přetrvávajícím omezením dostupnosti jiných informací. Děti stoupají vzhůru po žebříčku informací pro dospělé, avšak pomalu a postupně. Pokud společnost informace dávkuje po malých balíčcích

v závislosti na věku, rozeznává mnoho stupňů či úrovní dětství. Jestliže naopak nemá přesně stanovené hranice učení podle věku, rozlišuje na cestě k dospělosti méně socializačních stupňů. Podle výzkumu Asociace televizních organizací, který v roce 2010 provedla společnost Mediaresearch, si rodiče tento fakt uvědomují, a proto začínají více kontrolovat mediální konzumaci svých dětí.²²

Mediální konzumace se s věkem dětí mění. Ukazuje se, že čím jsou děti starší, tím podíl času věnovaného televizi vůči ostatním médiím klesá. Ovšem z pohledu celkové sledovanosti starších dětí ve věku deset až čtrnáct let, tyto děti věnují televizi stále nepatrně více času než děti mladší, tedy ve věku čtyř až devíti let (ATO-Mediaresearch 2010). Zde je důležitá rodičovská intervence. To, k jakým technickým médiím a mediálním produktům rodiče dítě pustí, jak konzumaci regulují či neregulují, jak média záměrně či nezáměrně používají jako nástroj socializace a výchovy, jak o médiích mluví, jak o nich diskutují, je důležité pro formování dítěte směrem k užívání médií, k získávání již výše zmiňované mediální gramotnosti (srov. Jirák 2002, Sloboda 2006 in Schorb, Sloboda 2010).

Často diskutovaným důsledkem sledování televize je agresivita dětí způsobená vlivem médií. Tomuto tématu se věnoval Bandura, který zkoumal podmiňování agresivity na základě behaviorálního paradigmatu (Bandura, Ross, in Strassburger 1995). Výsledky jeho experimentů sice prokázaly, že děti mohou ochotně imitovat násilné chování, které je jim předváděno, ale také byly podrobeny mnohým kritikám.

Poměrně přísným kritikem dětského času tráveného u televize je Buckingham (2003), který ve svém článku s názvem *Děti a televize* poukazuje na skutečnost, že většina dětí tráví sledováním televize daleko více času, než jakoukoliv jinou aktivitou s výjimkou spánku. Podotýká také, že ani dospělí na tom nejsou o nic lépe. Buckingham vyjadřuje svůj ostrý názor na toto médium a doslova tvrdí, že se televize jeví jako neodolatelný prostředek na vymývání mozků a otrávení dětí, který je odtrhává od ostatních dětí a od jiných hodnotnějších činností.

Z těchto všech zjištění vyplývá, že děti jsou ve smyslu působení médií mnohem zranitelnější než dospělí jedinci. Rogge a Jensen (1998) upozorňují na to,

²² Asociace televizních organizací je zájmovým sdružením právnických osob, které zastřešuje projekt elektronického měření sledovanosti a poskytuje koncová data o sledovanosti televizních stanic v České republice. Dále v textu bude již používána pouze zkratka „ATO“.

že se děti dívají na televizi jiným způsobem než dospělí. Jejich vnímání mediální narace je silně ovlivněno jejich mimomediální zkušeností se světem.

Explicitní kontrola obsahu a přístupu k médiím bývá obvykle účinná. Míra její efektivity se pak odvíjí od typu média. I kdyby se tyto typy ve všem ostatním shodovaly, tisk má tendenci děti a dospělé oddělovat, zatímco televize vede k jejich reintegraci (Meyrowitz 2006). Televize tedy na rozdíl od novin technicky nevyklučuje možnost sdílení (společného sledování), pocitů intimity a komunikace před televizí (včetně mlčení).

Vedle možnosti setkávání a komunikace s rodinou během společného sledování televize je jako pozitivní vliv vyzdvihováno učení, budování identity prostřednictvím „zkušeností z druhé ruky“ a získávání informací, které sledování televize může zprostředkovat. Huston a Wright (1994) ve své studii prosazují názor, že děti televizi věnují aktivní pozornost, a na základě jejího sledování se učí. Takové užití je výrazným argumentem pozitivního vlivu televize, kdy se prostřednictvím jejího sledování děti vzdělávají a informují v rámci širokého spektra tematických oblastí. Tito autoři se na základě své studie snaží vyvracet negativní názory, které na televizi pohlížejí jako na příčinu lenosti, pasivity, hyperaktivity a mnoha jiných potíží. Tvrdí, že rodiče mohou užívat televizi jako pozitivní sílu pro jejich děti, stejně jako mohou zaujímat aktivní roli ve snaze uchránit svoje děti od škodlivých televizních obsahů. Huston a Wright tedy apelují na rodiče, aby svou aktivitu nesměřovali jen ke hledání nevhodných obsahů, ale snažili se televizi využít také v pozitivním slova smyslu, jako nástroj pro vzdělávání jejich dětí.

2.3.1 Mediálně výchovné strategie v rodině

Dříve, než se budu věnovat tématu mediálně-výchovných strategií, které jsou v rodinách používány, se pokusím zasadit téma mediální výchovy do obecnějšího teoretického rámce.

S rolí televize v rámci rodinného života nepochybně přímo souvisí obor mediální pedagogika, jehož aplikovanou formou je mediální výchova. S přibývajícimi debatami o vlivu televize a potažmo médií, je mediální výchova stále hojněji diskutované téma, které může přispět k lepší mediální gramotnosti.²³

Mediální výchova ve významu socializace je jednou ze součástí (pilířů) samostatného oboru Mediální pedagogika. Tento obor je nejvíce elaborován v Německu, kde má více jak 40letou tradici a je vyučován jako samostatný obor. Mezi pilíře tohoto oboru, vedle mediální výchovy patří mediálně-pedagogický výzkum médií, mediální didaktika a mediální výchova jako téma/předmět ve školském kurikulu (což je oblast, která je aktuálně nejvíce rozšířena v Česku). Pro výzkumnou práci je stěžejní pilíř mediální výchova (ve významu socializace), která je jako pedagogické, výchovné konání, které vede k osvojení správného, tedy kriticky-reflexivního uchopování médií, tedy k mediální gramotnosti. V užším slova smyslu lze mediální gramotnost nahlížet ze dvou perspektiv: **(1)** výchova rodiči a společností k reflexivnímu užívání médií a **(2)** výchova médii samotnými, ve smyslu nezáměrného vychovávání, tedy socializace (Sloboda 2006).

V kontextu mediální výchovy v rodině, respektive mediální socializace popsala Šed'ová (2006) na základě vlastního výzkumu rodin výchovné strategie vůči televizi.

- 1) strategie pedagogická** – pro jednání rodiče je rozhodující jeho diskurz o televizi. Jeho cílem je v maximální míře působit na vztah dítěte k televizi. Rodič je velmi restriktivní v otázce přístupu dítěte k televizi – obvykle nechává dítě sledovat televizi v režimu minimální konzumace. Pokud se dítě dívá na televizi, je jeden z rodičů vždy s ním a iniciuje konverzaci o televizi.

²³ Mediální gramotností je myšleno: znalost struktury a orientace (v rozvíjejících se médiích coby průmyslového odvětví); kritická reflexe (mediálního průmyslu a mediálních obsahů); schopnost a připravenost zacházet s médii (praktická znalost ovládání médií); sociální kreativní interakce (umět vytvářet mediální obsahy, umět komunikovat prostřednictvím médií). (Hüther, Schorb, Brehm-Klotz 1997 in Sloboda 2006)

- 2) **strategie smíšená** – rodič lavíruje mezi pedagogickými ohledy a uspokojováním svých potřeb. V kompromisní podobě omezuje přístup dítěte k televizi, tak aby zároveň uspokojil nejdůležitější ze svých osobních potřeb. Rodič považuje za žádoucí, aby se díval na televizi spolu s dítětem, a většinou také, aby spolu o pořadu mluvili. Tento cíl však realizuje jen částečně. Svůj kompromisní přístup vyvažuje důsledným monitoringem.
- 3) **strategie saturační** – rodič jedná v první řadě tak, aby saturoval své potřeby. Přístup dítěte k televizi omezuje jen velmi málo – výsledkem je neomezovaná konzumace. Monitoring je realizován jen nedůsledně. Spoludívání²⁴ se nerealizuje stejně jako konverzace u televize (Šed'ová 2006).

Mezi další teoretiky, kteří vytvořili typologii rodičovské mediální výchovy, patří Schorb a Theunertová, kteří ve své studii, zabývající se používáním technických nástrojů ochrany dětí před nevhodnými mediálními obsahy, rozdělili rodiče na praktikující: (1) **argumentativní**, (2) **direktivní**, (3) **doprovázející** a (4) **laissez-faire** výchovu (Schorb, Theunert 2001 in Schorb, Sloboda 2007).

V případě argumentativní výchovy je vždy „vydiskutováno“, na co se dítě může dívat. Direktivní výchova je daná určováním rodiči, co se bude a především nebude v televizi sledovat a kdy. Doprovázející výchova je založena na „doprovázení“ dětí při jejich konzumaci televize. V posledním případě je výchova „přenechána“ na dětech samých.

²⁴ Spoludívání můžeme pro naše účely charakterizovat jako situaci, ve které dochází k tomu, že dospělý–rodič sleduje televizi společně se svými dětmi.

2.4 Rodiny bez televize

Téma rodiny bez televize není na poli mediálních a komunikačních studií ničím novým. V této kapitole přiblížím výzkumy, které se věnovaly tématu života bez televize v současné, v zásadě televizní společnosti. Na příkladech konkrétních výzkumných zjištěních přiblížím, jak vypadá každodennost v rodinách, kde televize absentuje.

Prací, které se věnovaly této problematice vznikla celá řada. Výzkumy, které zde přiblížím se v zásadě věnovaly jiné formě absence televize, ale v českém kontextu se jedná o jediná data na obdobné téma. Domnívám se tedy, že je přínosné seznámit se i s výsledky těchto studií, protože jak již bylo řečeno, v této práci se nacházíme na pomezí fungování rodiny „televizní“ a „netelevizní“.

Příkladem je práce Škařupové (2007), která na základě fenomenologického přístupu zkoumala, jak vnímají televizi lidé, kteří ji sami nevlastní. Zkoumala dvanáct rodin žijících bez televize a zjistila, že tyto rodiny vnímají své životy jako kvalitní díky pozitivnímu vlivu nepřítomnosti televize v jejich domácnosti. Svě životy považovali za klidnější, pohodlnější a také snazší. Autorka došla k podobným závěrům, ke kterým došly i podobné zahraniční výzkumy. Další prací, tentokrát založenou na komparační analýze, je práce Palánové (2002). Ve své práci *Rodiny bez televize* porovnávala každodennost v rodinách s televizí a v rodinách bez ní. Došla ke zjištění, že v každodennosti rodiny bez televize se nacházejí alternativy, jež plní stejné funkce, které by mohla naplňovat televize. Další autorkou je Tkáčová (2002)²⁵, která na základě dotazníkového šetření zkoumala postoje některých neřiváků a jejich životní styl. Závěry tohoto výzkumu ukázaly, že více než polovina z nich považuje svůj život za šetrný, v souladu s přírodou, zaměřený na rodinné hodnoty a duchovní směr. Neřiváci televizi nemají, neboť její sledování považují za škodlivé.

Také v zahraničním kontextu vznikaly a nadále vznikají práce na toto téma. Patrně nejstarší studií zabývající se populací žijící bez televize je výzkum Westleyho a Mubiuse (1960), která pojednává o lidech žijících bez televize a používá pro tuto skupinu lidí příměru „vzácné ptactvo“. Relevance závěrů této studie je ovšem v dnešním kontextu vzhledem k rozšíření televize, ke kterému od

²⁵ K primárním zdrojům Tkáčová (2002) a Palánová (2002) nebyl v archivu diplomových prací povolen přístup, informace v tomto textu jsou tedy čerpány z práce Škařupové (2007) a Kudličkové (2010).

roku 1960 došlo, prakticky mizivá. Další prací je studie Jacksona-Beecka a Robinsona *Nonviewers: An endangered species* (1979), v níž se autoři pokusili charakterizovat televizní populaci. Podobně jako práce Westleyho a Mubiuse se i tato zaměřila na komparaci domácností s televizí a bez ní. Závěry ukázaly, že netelevizní populace je více aktivní ve všech zkoumaných oblastech²⁶. Na základě výsledků tohoto výzkumu byly zformulovány modely organizace času u nediváků.

Podobných výzkumů bylo zpracováno poměrně velké množství. Další práce, které se věnovaly absolutní absenci televize, uvádím pouze ve formě výčtu se jmény autorů a rokem vydání:

- Barbara Brock, *Life without TV*, 2000
- David Boyns, Desiree Stephenson, *Understanding television without television: A study of suspended Television viewing*, 2003
- Marina Krcman, *Living without the screen*, 2009

Jak již bylo řečeno: tato práce se zabývá tématem krátkodobé absence televize v rodinách, které televizi mají a ve kterých televize za normálních okolností tvoří součást každodennosti. Předmětem zkoumání jsou tedy rodiny, jejichž členové jsou televizními konzumenty, ale po určitou dobu jsou vystaveni televizní absenci, ve smyslu jejího sledování. V tomto ohledu je tato práce podle dosud zjištěných informací v českém prostředí první prací svého druhu. V zahraničí se mi podařilo najít jednu práci, která má podobné zaměření. Jedná se o knihu australské novinářky a komentátorky Susan Maushart s názvem *Winter of Our Disconnect*, která vyšla v květnu 2010. Její obsah je založen na reálném experimentu, provedeném v rodině autorky. Pojednává o tom, jak se tato žena spolu se svými třemi dětmi rozhodla pro půl roku života v domácnosti bez moderních elektronických médií. Cílem tohoto specifického experimentu bylo zjistit, jaký dopad budou mít takto změněné podmínky na chod domácnosti a na životy jejich členů. Tato rodina ze své domácnosti odstranila veškerá média, která mají monitor (mobilní telefony, počítače, televize, herní konzole, mp3 přehrávače atp.) Použití školních počítačů a televizí či her mimo domov bylo povoleno. Slovy

²⁶ Zkoumanými oblastmi v rámci tohoto výzkumu byly: práce, odpočinek, péče o děti, péče o sebe, vzdělání a vztahy s ostatními lidmi.

autorky – výsledky takového rozhodnutí způsobily totální znudění, které se ale brzy obrátilo ve schopnost zabavit sebe sama a sblížit se s ostatními členy rodiny.²⁷

²⁷ Tato kniha bohužel na českém trhu není k dispozici a podařilo se o ní získat pouze tyto základní informace. Do budoucna se však připravuje její zfilmování. Uvedené informace byly čerpány z internetového vydání Daily Telegraph.

Proti-televizní aktivity

Ve společnosti se dnes objevují jednotlivci a také hnutí, která se k médiím, konkrétně pak k televizi staví odmítavě. Své názory šíří prostřednictvím různých aktivit, podnikaných za cílem omezení televizní konzumace nebo za cílem změny názoru na médium jako takové a dále prostřednictvím knižních publikací.

Jako jednu (díky své populární formě) z nejznámějších proti-televizních publikací můžeme uvést knihu autora Jerryho Mandera s názvem *Čtyři důvody pro zrušení televize* (2000) a dále knihu *Ubavit se k smrti* autora Neila Postmana (1999). Obě tyto knihy vyšly i česky. Zajímavým počinem je také kniha Steva a Ruth Bennettových s názvem *365 zábavných činností bez televize*. Kniha obsahuje hry, které poskytují inspiraci k tomu, jak trávit svůj volný čas tvůrčím způsobem a jinak než u televize. Bennettovi se tímto dílem pokusili inspirovat rodiny s dětmi a předat jim návod k tomu, jaké alternativy je možné při náhradě televize jinými činnostmi zvolit. Podobné dílo, které si vzalo za cíl změnu přístupu k užívání televize, je kniha autorky Marie Winn, s názvem „*Plug-in Drug*“, která vyšla již v roce 1977. Autorka se zaměřuje na negativní dopady televizního sledování a radí rodičům, jak své děti zbavit závislosti na televizi. Podle autorky si děti následkem závislosti neumí hrát a nejsou schopné tvořit. Winn se dále věnuje také tématu odcizení v rodinách, jež na základě svých televizních zkušeností kopírují vztahy, které v televizi vidí. V případě této publikace je nutné brát v úvahu rok jejího vydání. V současnosti se totiž k divákovi přistupuje jako k aktivnímu jedinci, který s obsahy intelektuálně pracuje a sledování televize jako využíváno také jako prostředek trávení času v rodinném kruhu. Ve spojených státech existuje několik sociálních hnutí, tzv. *grassroots*, které se zaměřují na boj proti televizi nebo na snižování televizní konzumace. Mezi nejznámější patří organizace s názvem *The TV Turnoff Network*. Tato organizace každoročně vyhláší akci s názvem *Týden bez televize* (v orig. TV turnoff week), jejíž cílem je bojovat proti nadměrnému sledování televize, zvyšovat obecnou mediální gramotnost a působit směrem k hodnotnějšímu využívání volného času, především u dětí. Mezi další činnosti této organizace patří pořádání přednášek, komunitních nebo školních projektů a vzdělávacích akcí a také vydávání osvětových publikací. V Česku existuje podobná organizace – občanské sdružení známé pod názvem *Bez televize*, které funguje od září 2009 a jehož posláním je podporovat rozvoj kulturních, vzdělávacích, sportovních a osvětových činností, směřujících k aktivizaci lidí a snížení jejich závislosti na masových médiích, zejména pak na televizi. Dalším jeho cílem je popularizovat, zachovávat a znovuobjevovat kulturní a historické dědictví s ohledem na myšlenkový koncept trvale udržitelného rozvoje společnosti.

B. Metodologická část

3 Metoda a design výzkumu

Výzkum televizních rodin bez televize jsem realizovala formou kvalitativního šetření. Důvodem této volby byla vysoká obtížnost zpracování tohoto tématu kvantitativně a dále pak neexistence relevantní teorie, která by tento problém důkladně popisovala a kterou bych následně mohla kvantitativně testovat. Jako techniku sběru dat jsem zvolila metodu rozhovorů. Konkrétně se jednalo o polostrukturované hloubkové rozhovory.

3.1 Kvalitativní přístup

Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace. Může se jednat o výzkum týkající se života lidí, jejich příběhů, chování, ale také chodu organizací, společenských hnutí, nebo vzájemných vztahů (srov. Strauss-Corbin 1999, s. 10). Kvalitativní výzkum je zastřešující termín pro celou řadu výzkumných přístupů a strategií zaměřených na rozkrytí toho, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu (Manson in Lewis-Beck at. al., 2004 in Šed'ová, 2006)

Helga Theunert píše, že rozmach kvalitativního výzkumu přišel v 70. letech, kdy kvantitativně získávaná data v sociálních vědách nebyla adekvátní pro popis sociální reality (Theunert 1994 in Sloboda 2007).

Tato forma výzkumu bývá často charakterizována skrze své odlišnosti od výzkumu kvantitativního. Podle Freebodyho (2003) tyto odlišnosti vyrůstají z různého myšlenkového pozadí těchto dvou výzkumných paradigmat.²⁸ Základním a nejdůležitějším nástrojem je přitom fakt, že kvalitativní výzkum je sto vytvářet a navrhnout hypotézy, zatímco kvantitativní výzkum je s to hypotézy testovat a tím nám poskytnout pevnou znalost (Šed'ová 2006). Mnohdy je kvalitativní výzkum prezentován jako relativně druhořadá metodologie. Doporučuje se, aby se o něm uvažovalo jen v počátečních nebo „průzkumných“ fázích výzkumu. Při nahlížení z této perspektivy se může využít kvalitativní

²⁸ Kvantitativní výzkum bývá chápán jako metodologický nástroj pozitivisticky orientované vědy.

výzkum na obeznámení se s prostředím předtím, než začne seriózní výběr vzorku a kvantifikace (Silverman 2005, s. 21). Disman namítá, že není nutné (ani účelné) vnímat kvalitativní a kvantitativní výzkum jako dva antagonistické principy, nýbrž že je vhodné je vnímat jako komplementární součásti poznávacího procesu. Kvalitativní výzkum přitom pomáhá porozumět pozorované kvalitě, kvantitativní výzkum testuje validitu tohoto porozumění (srov. Disman 2002).

Kvalitativní metody jsou často metody terénního výzkumu; sledují „každodennost“ nějakého problému, nebývají to jakési „laboratorní“ řízené experimenty (Sloboda 2007).

Mayring (2002) popsal pět základní postulátů kvalitativního myšlení:

- 1) Předmětem společenskovedních výzkumu jsou vždy lidé, subjekty. Subjekty v prostoru výzkumného zájmu musí být vždy východiskem i cílem výzkumu.
- 2) Na začátku analýzy musí stát přesný a obsáhlý popis (deskripce) předmětu zájmu.
- 3) Předmět výzkumu ve společenských vědách nesmí zůstat zcela otevřený, musí být uzavřen určitou interpretací.
- 4) Předměty musí být zkoumané vždy, je-li to možné, ve svém přirozeném každodenním prostředí.
- 5) Zevšeobecnění výsledků společenskovedních výzkumů nevzniká automaticky na základě určitého postupu; vždy je každým jednotlivým případem postupně zdůvodněno (Mayring 2002, srov. Sloboda 2007 s. 36).

Mayring (srov. Sloboda 2007, s. 36) těchto pět postulátů rozpracoval do třinácti pilířů a přiřadil je k jednotlivým postulátům kvalitativního myšlení. Těchto třináct pilířů znamená:

- 1) **zaměření na případ** – ve výzkumném procesu získáváme a analyzujeme jednotlivé případy, na nichž je možné ověřovat adekvátnost metody a interpretační výsledky,
- 2) **otevřenost** – umožňuje nové uchopení, doplnění nebo revizi jak hypotézy nebo teoretické struktury, tak i metody vždy, když si to zkoumaný problém během výzkumného procesu vyžádá,
- 3) **kontrola metody** – i přes otevřenost je nutné držet se jisté metodické struktury; výzkumné kroky musí být explicitní, dokumentované a musí se odvíjet od odůvodněných pravidel,

- 4) **přeběžné porozumění** - to musí být otevřené a krok za krokem rozvíjené v závislosti na výzkumném předmětu,
- 5) **introspekce** – při analýze se jako zdroj informací připouštějí i introspektivní data, která ale musí být prokazována, podložena a přezkušována,
- 6) **interakce výzkumník-předmět** – výzkumník i předmět výzkumu se během výzkumného procesu mění,
- 7) **celost** – i když se během analýzy pracuje s různými částmi a dílčími tématy, je nutné je interpretovat jako celek, protože subjekt výzkumu a jeho vlastnosti jsou od sebe ve výsledku nedělitelné,
- 8) **historicita** – vždy je nutné v sociálněvědním výzkumu zohlednit to, že společenské problémy, ale i jednotlivé subjekty, mají určitou minulost a mění se,
- 9) **zaměření na problém** – východiskem výzkumu mají být primárně konkrétní a praktické aspekty problému, k němuž se posléze výsledky výzkumu opět vztahují,
- 10) **zevšeobecnění argumentace** – při zevšeobecnění výsledků výzkumu musí být explicitně vyjádřeno a podloženo, kdy (čas, situace, podmínky) můžeme výsledky generalizovat,
- 11) **indukce** – hlavní roli při zevšeobecnění hrají induktivní metody, které je nutné ovšem vždy kontrolovat,
- 12) **pravidelnost** – v sociálních vědách nedefinujeme jevy jako zákony, (přírodní, fyzikální atp.) nýbrž jako pravidelnosti (pravidlo, obyčej, zvyk...),
- 13) **kvantifikovatelnost** – kvalitativní výzkum se různými analytickými metodami pokouší o jistou kvantifikovatelnost a porovnatelnost.

3.2 Zakotvená teorie

Název „zakotvená teorie“ (grounded theory) neoznačuje nějakou určitou teorii, nýbrž určitou strategii výzkumu a zároveň způsob analýzy získaných dat. Cílem výzkumu, který vychází ze strategie zakotvené teorie, je návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka. Vznikající teorie je zakotvená v datech získaných během studie. Pozornost se věnuje zvláště jednání a interakcím sledovaných jedinců a procesům v daném prostředí (Hendl 2005).

Autory této teorie jsou Barney G. Glaser a Anselm L. Strauss. Své společné dílo, které pojednává o podstatě zakotvené teorie, *The Discovery of Grounded Theory*, vydali v roce 1967. Tito autoři se později názorově rozešli a každý z nich rozvíjel metodologický koncept zakotvené teorie poněkud jiným způsobem (srov. Keller 2005).

Zakotvená teorie je teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje. To znamená, že je odhalena, vytvořena a prozatím ověřena systematickým shromažďováním údajů o zkoumaném jevu a analýzou těchto údajů. Proto se shromažďování údajů, jejich analýza a teorie vzájemně doplňují. Nezačínáme s teorií, kterou bychom následně ověřovali. Spíše začínáme zkoumanou oblastí a necháváme, ať se vynoří to, co je v této oblasti významné. Pokud se teorie drží každodenní reality určité oblasti empirického světa a je pečlivě induktivně odvozena z rozličných údajů, pak by této oblasti měla odpovídat. Protože reprezentuje realitu, měla by být také srozumitelná, obsažná a smysluplná pro zkoumané osoby a pro osoby, které v této oblasti pracují (srov. Strauss-Corbin 1999, s. 14).

Zakotvenou teorii jsem posoudila jako nejvhodnější platformu pro můj výzkumný účel. Umožnila mi zkoumat interakce a procesy, ke kterým v rámci rodin vystavených absenci televizního přijímače docházelo.

3.3 Hlavní výzkumná otázka, specifické otázky výzkumu

Cílem bylo zjistit, jak jsou rodiny schopné se s absencí televizního přijímače ve svých domácnostech vyrovnat, jaké alternativy trávení svého volného času budou vyhledávat, k jakým interakcím vlivem chybějícího prvku televize v rámci rodiny bude docházet a v neposlední řadě také, jak budou sami období bez televize reflektovat.

Na počátku, před samotnou realizací výzkumu, jsem na základě těchto požadavků zformulovala základní výzkumnou otázku, která zněla:

- ***Jak absence televizního vysílání ovlivní chod televizní rodiny?***

Hlavní otázku jsem dále konkretizovala pomocí **specifických otázek výzkumu**:

- **Jakou roli hraje televize v životech rodin s dětmi na základní škole?**
- **Jsou schopni se bez televizního sledování po určitou dobu obejít?**
- **Jak se s absencí vyrovnají? (Jak/čím bude televizní konzumace subsituována?)**
- **Jak budou rodinní příslušníci dobu bez televize reflektovat?**
- **Může tato absence způsobit změnu názorů a priorit týkajících se sledování televize?**

3.4 Specifická situace experimentu

Vybrané rodiny byly v rámci výzkumu vystaveny specifické situaci, jejíž podstatou bylo jejich vystavení absenci televizního sledování, a to na dobu tří týdnů.

Výsledkem bylo vytvoření situace, která je odlišná od jejich běžné každodenní zkušenosti a umožnila: **(1)** získání informací o důležitosti přítomnosti televize v jejich domácnosti a rodinném systému, **(2)** zjištění míry sebereflexe ve smyslu vztahu k televizi a schopnosti vypořádat se s její nepřítomností.

Vycházela jsem ze svého předpokladu, že teprve v situaci reálného nedostatku televizního sledování, které bylo do té doby pro všechny zúčastněné komunikační partnery naprostou samozřejmostí, budou schopni vystoupit ze svých zaběhnutých vzorců trávení volného času, nahlédnout na své diváctví shora,

a následně reflektovat svůj skutečný vztah k televizi a roli, kterou v životě a v jejich každodennosti zaujímá.

V rámci realizace výzkumu jsem si stanovila dílčí cíl - vytvoření takového vztahu mezi mnou a komunikačními partnery, který mi zajistí nebo přinejmenším napomůže k tomu, že se komunikační partneři v případě „porušení“ dohodnutých podmínek s touto skutečností svěří, situaci se budou snažit popsat a budou ochotni o ní hovořit. Abych docílila tohoto stavu, snažila jsem se na komunikační partnery působit jako jejich rovnocenný partner, který je na jejich straně a nepřišel jim nic zakazovat. Důležitý faktor, který mi k naplnění tohoto cíle napomáhal, byla skutečnost, že všechny zúčastněné rodiny se pro účast na výzkumu rozhodly dobrovolně, a také skutečnost, že jsem pro vybrané rodiny nebyla naprosto cizím člověkem.²⁹

Doba absence televizního sledování byla zahájena přerušáním televizního sledování. Ve třech rodinách bylo přistoupeno k technickému omezení přístupu k televiznímu přijímači. Ve dvou případech odpojením televizního přijímače od elektrické sítě a ve třetím došlo k absolutnímu omezení, kdy otec odnesl televizor pryč z domu. V případě čtvrté rodiny bylo odstraněno dálkové ovládání z dohledu. Ve třech případech z celkových čtyř televize tedy fyzicky zůstala v domácnosti, což umožnilo pozorovat, jak rodina „naloží“ s možností si televizi zapnout. Ve čtvrté rodině bylo přistoupeno k technickému omezení iniciativou otce, který se rozhodl televizi z domu úplně odnést.

Díky ustoupení od původního záměru odnést televizní přijímače z domácností (viz Úvod), byli komunikační partneři vystaveni pokušení, se kterým museli určitým způsobem nakládat, a mně tak bylo umožněno sledovat jejich reflexi s tímto odoláváním spojenou.

²⁹ Blíže jsem se znala pouze s jednou rodinou (Suchých), ale ostatní tři jsem znala zprostředkovaně – byla jsem známá známých (o své existenci jsme věděli již před začátkem výzkumu, ale blíže jsme se neznali).

3.4.1 Délka trvání experimentu

Celková doba experimentu tedy byla stanovena na tři kalendářní týdny. Konečná doba experimentu byla rozhodnuta po úvodních konzultacích s rodinami a byla determinovaná ochotou komunikačních partnerů (rodin). Doba tří týdnů tedy ve výsledku odpovídala nejdelšímu možnému časovému úseku, který byly rodiny ve smyslu absence televizního sledování ochotné podstoupit.

Abych se mohla přizpůsobit časovým možnostem rodin, u každé z nich experiment probíhal v jinou dobu. Předem stanoveným kritériem bylo, aby se realizace doby absence televizního přijímače nesoustředila do nestandardních období z hlediska programové skladby televizních stanic.³⁰

Programová skladba je ve všech televizních stanicích plánovaná převážně po týdenních úsecích. Za předpokladu, že je tedy pořad běžně vysílán v týdenních intervalech, během doby experimentu tak byly v televizi odvysílány tři jeho epizody. V případě denně vysílaných pořadů, komunikační partneři hypoteticky nesledovali dvacetjedna jeho epizod.

3.5 Zkoumané rodiny

V případě mého výzkumu byl výběr vzorku rodin poměrně dlouhým a náročným procesem. Jednoduchým vysvětlením je, že ne každá rodina je ochotna zřít se svého sledování televize na jeden den, natož pak na dobu tří týdnů. Průběh výběru výzkumného vzorku byl tedy determinován možnostmi vhodné, tedy ochotné rodiny naleznout.³¹

Pro účely svého výzkumu jsem oslovila 4 rodiny s dětmi, ve kterých děti jsou žáky základní školy a v jejichž každodennosti je obsažen prvek televize. Účastníci výzkumu, pro něž v této práci používám také označení komunikační partneři³² byli vybráni metodou sněhové koule (snowball sampling). Použití této metody

³⁰ Jako nestandardní období jsou myšleny významnější svátky během roku, jako jsou Vánoce či Velikonoce a také školní prázdniny.

³¹ Vhodými rodinami jsou myšlenky ty, které jsou ochotny podstoupit dobu absence televizního sledování a splňují další stanovená kritéria.

³² Termín „komunikační partner“ je v kvalitativním výzkumu používán namísto termínů „respondent“ či „dotazovaný“, jelikož lépe odráží situace provádění rozhovoru – neobsahuje mocenskou nerovnost mezi tazatelem a dotazovaným a zdůrazňuje aktivní participaci komunikačního partnera/partnerky na směřování a vedení rozhovoru (srov. Hašková 2010, převzato z: Sociologický webzin).

probíhalo následovně. Některé z již kontaktovaných rodin poskytly další informace o jiných potenciálních účastnících (rodinách), vhodných pro tento výzkum, tyto rodiny jsem tedy kontaktovala, vysvětlila jim svůj záměr, a posléze se s nimi domluvila na dílčích podmínkách a podrobnostech týkajících se výzkumu. Jako první krok jsem zvolila dotazování rodin ve svém okolí, které splňovaly stanovená kritéria, a prostřednictvím těchto rodin jsem se propracovala ke konečnému výzkumnému vzorku. Tento krok se tedy ve výsledku projevil jako úspěšný.

Hlavní kritérium, kterým byl výběr výzkumného vzorku podmíněn, byla skutečnost, že vybraná rodina bude ochotna zúčastnit se třítydenní doby bez televizního sledování a že se zároveň jedná o rodinu s dětmi ve věku od 6 do 15 let, tedy dětmi navštěvujícími základní školu. Věková hranice dětí byla stanovena z důvodu zajištění schopnosti reflexe jejich televizního chování a aby děti disponovaly určitou mediální gramotností a kompetencemi. Minimální velikostí výzkumného vzorku byly čtyři rodiny. Tento počet byl stanoven tak, aby bylo dosaženo dostatečné variability a exeparity jednotlivých rodin a aspektů. To vše s ohledem na možnost zpracovatelnosti jednou osobou do formátu diplomové práce. Tento záměr byl naplněn a konečný počet komunikačních partnerů byl tvořen z rodinných příslušníků čtyř rodin - celkem 16 osob, z toho 9 mužů a 7 žen. Z celkového počtu mužů jsou 4 dospělí muži-otcové a 5 chlapců-synů, z celkového počtu žen jsou 4 dospělé ženy-matky a 3 dívky-dcery. Další charakteristiky následují v kapitole *Biografie jednotlivých rodin*, kde blíže (faktograficky) popisují rodiny, které se výzkumu zúčastnily.

3.6 Techniky sběru dat

Jako hlavní techniku sběru dat jsem zvolila hloubkový polostrukturovaný rozhovor. Existují dva rámcové způsoby přístupu k analýze rozhovorů tohoto typu (Silverman 2005, s. 134). Jeden z těchto způsobů je realistický, který odpovědi komunikačních partnerů považuje za popis určité vnější skutečnosti nebo vnitřní zkušenosti. Narativní přístup je druhým typem přístupu k analýze, kdy se výzkumník nesnaží získat „pravdivý“ popis reality a analyzuje rozhovor jako společenskou interakci, v níž komunikační partner vyjednává svoji verzi skutečnosti a vlastní identity (Silverman 2005, s. 35). Vzhledem k tomu, že vedle zajímavých poznatků, které narativní rozhovor přináší, rezignuje na možnost

uchopení lidské subjektivity (Plichtová 2002), rozhodla jsem se pro použití realistického přístupu.

V souvislosti se získáváním dat vyvstává otázka věrohodnosti odpovědí komunikačního partnera. Kvale (in Plichtová 2002) zastává názor, že pravděpodobnost úmyslného lhaní respondenta se všeobecně přeceňuje. Větším problémem je riziko neúmyslného zkreslování, které je ovšem možné ošetřit prostřednictvím ověřování otázek, kladením dodatečných otázek či opačným formulováním. Dalším z rizik podle Plichtové (2002) je riziko snahy komunikačního partnera o pozitivní sebe prezentaci. Díky rozhovorům ve dvou vlnách³³ a vzájemné reflexi rodinných příslušníků³⁴ jsem dostala příležitost případnou pozitivní sebe prezentaci alespoň částečně odhalit. Opakovaně jsem kladla obdobné otázky, ale využila jsem pro ně rozdílné formulace. Polostrukturované hloubkové rozhovory mi poskytly prostor pro získání potřebných informací a možnost vedení rozhovoru podle aktuální potřeby a samotného průběhu.

V průběhu doby absence jsem realizovala také průběžné dotazování každé ze zúčastněných rodin. Činila jsem tak formou telefonické nebo emailové komunikace. Forma komunikace se odvíjela od časových možností komunikačních partnerů. Témata, na která jsem se v rámci dotazování soustředila, se týkala průběhu doby absence. Ptala jsem se na otázky vztahující se k prožívání absenční doby jednotlivými komunikačními partnery, případného porušení doby absence atp. Hlavní snahou bylo udržení blízkého kontaktu s komunikačními partnery a také jsem chtěla mít povědomí o celém průběhu experimentální situace. Hovořila jsem vždy s jedním ze zástupců rodiny (otcem nebo matkou). Stěžejní informace jsem si zaznamenávala do tzv. memo poznámek, které jsem si vytvořila pro každou rodinu zvlášť.³⁵

Dalším zamýšleným nástrojem pro získání dat byly výzkumné deníky pořízené komunikačními partnery. Při první informační schůzce jsem požádala

³³ Pro účely této diplomové práce používám označení první vlna a druhá vlna rozhovorů. Jelikož byly rozhovory prováděny ve dvou fázích, toto označení vyjadřuje rozhovory před dobou absence (první vlna) a po době absence (druhá vlna).

³⁴ Např. co řekla manželka o manželovi, nebo děti na rodiče, nebo samotní dotazovaní sami o sobě.

³⁵ Memo poznámky sloužily k evidenci důležitých informací o průběhu a okolnostech výzkumu. Zaznamenávala jsem si dojmy a informace, které mi komunikační partneři sdělili mimo datový záznam.

komunikační partnery z řad rodičů, aby si během doby absence vedli evidenci o jejím průběhu. Mým cílem bylo zjistit podrobnější informace o jejich prožívání této doby a o jejím celkovém průběhu. Bohužel se u žádné z rodin nepodařilo data tohoto typu nasbírat. Vysvětlující (výmluvné) argumenty zněly v případě všech rodin podobně: během doby se nic zásadního nestalo nebo se nestalo nic, co by si nebyli schopni zapamatovat. Tento neúspěch jsem se snažila zmírnit důkladným kladením otázek v rámci rozhovorů po době absence.

Tvorba scénáře

Jako základ pro scénář rozhovoru jsem si vytvořila tematické bloky, které zastřešovaly všechny potřebné informace, jež bylo pro účely výzkumu nutné získat. Tyto bloky částečně kopírovaly strukturu, podle níž jsem se při realizaci rozhovorů řídila. Jelikož byly jako metoda sběru dat použity polostrukturované rozhovory, již při tvorbě scénáře jsem počítala, že v průběhu rozhovorů nastane situace, kdy se od předem daných otázek odchýlím a postupně se zase vrátím ke struktuře zpět. Základním vodítkem pro to, v jakých mezích se během rozhovoru držet, mi stanovil jednoduchý postup v následujících tematických bodech.

1) Partner

Do této kategorie patří identifikační otázky týkající se čistě komunikačního partnera (věk, povolání, škola, záliby, trávení volného času). Cílem této kategorie bylo spíše sblížení se s komunikačním partnerem a vytvoření představy o typu člověka a o tom, jakým způsobem bude vhodné s ním komunikovat a jak k němu přistupovat.

2) Partner + Rodina

Tato kategorie zahrnovala otázky týkající se interakce komunikačního partnera s ostatními rodinnými příslušníky, jejich zvyklosti, společné trávení času, aktivity a interakce v domácnosti i mimo ni.

3) Partner + Televize

Kategorie vytvořená za cílem získání informací o mediálně-konzumentských návycích partnera, o vztahu k televizi, jeho diváckých preferencích, které se týkají sledování televize, konkrétních pořadů a poznání rituálů, jež se v rámci jeho televizního diváctví objevují.

4) Partner + Televize + Rodina

Do této tematicky zaměřené sekce jsem umístila otázky, které se týkaly společného rodinného sledování, vzájemné interakce před televizní obrazovkou a mimo ni. Otázky byly koncipované tak, abych mohla poodhalit politiku rodinného vyjednávání spojenou s televizním sledováním a systém, který je v tomto smyslu v rodině nastavený a zaběhnutý.

5) Partner + Televize + Okolí

Tato kategorie byla extenzí předchozí kategorie. Mým cílem bylo zjistit, jaké interakce spojené s televizí probíhají ve společnosti, ve které se komunikační partner objevuje. Tedy zda se náplní jeho rozhovorů s přáteli či kolegy stává právě téma televize, jestli televizi sleduje i jinde než v domácím prostředí, jestli je pro něj ve vztahu s ostatními lidmi televize důležitá atp.

V první vlně rozhovorů bylo cílem poznat obecné mediální návyky a zvyklosti v rodině a také zvyklosti jednotlivých členů individuálně.³⁶ Tato zjištění pomohla načrtnout probíhající rodinné interakce ovlivněné objektem televize umístěným v domácnosti. Rozhovory po skončení doby absence poskytly informace o tom, jak doba bez televize probíhala, jaký vliv měla nepřítomnost televize na jednotlivé členy a na celkový chod domácnosti.

Úpravy scénáře

Scénář rozhovoru a jeho instrumenty je vhodné nejprve otestovat, jestli fungují tak, jak bylo zamýšleno, nebo jestli jsou naprosto vhodné pro zkoumání stanoveného tématu či vhodné pro cílovou skupinu. Této fázi můžeme říkat pilotní fáze nebo také pre-test³⁷ (srov. Sloboda 2007, s. 41).

Původní verzi vytvořeného scénáře jsem tedy ještě před jeho prvním použitím v několika bodech upravila. Změny jsem provedla na základě pre-testu a jím zjištěných nepřesností a nedostatků. Pre-test jsem provedla s ženou, která je zároveň již matkou dvou dětí, a tudíž jsem u ní předpokládala schopnost vcítit se do role komunikačního partnera – jak dítěte, tak i dospělého. Postupně jsem s ní prošla otázky připravené pro obě skupiny komunikačních partnerů. Během tohoto procesu jsem zjišťovala, zda jsou otázky srozumitelné a pochopitelné tak, jak je pro můj výzkum žádoucí.

³⁷ Pro účely této diplomové práce jsem rozhodla dále používat termín pre-test.

Konečné úpravy se týkaly převážně nevhodných formulací otázek a sugestivního kladení otázek. Pre-test mi pomohl získat větší nadhled a kriticky posoudit slabiny spojené s kladením otázek.

První setkání s rodinami

Před zahájením realizace prvních rozhovorů jsem se s každou z rodin setkala za účelem vysvětlení mého výzkumného záměru a za účelem krátkého obeznámení s tím, co se bude od rodin a jednotlivých komunikačních partnerů očekávat. Ve všech případech tyto informativní schůzky proběhly bez problémů. Rodiny takto dostaly možnost se mě na cokoliv zeptat a také tak učinily. Nejčastější otázky se týkaly toho, „co během doby absence vlastně mohou a nemohou“. Podrobně jsem popsala svá očekávání, ale snažila jsem se ubránit striktnímu zakazování čehokoliv, a to z důvodu, abych neovlivnila jejich přirozené počínání a reakce na dobu absence. Mým cílem bylo zjistit, jak se rodina podle svého s absencí televizního sledování vyrovná.

Realizace rozhovorů před dobou absence a průběžné dotazování

Celkový počet provedených rozhovorů byl 27. Dotazování byli všichni členové rodiny zvlášť, téměř ve všech případech samostatně v oddělené místnosti, abych tak zamezila možnosti změny výpovědi z důvodu, že rozhovoru naslouchá jiný člen rodiny.³⁸ Celková doba rozhovorů (první i druhá vlna) s každým členem domácnosti se pohybovala od 50 do 80 minut. Struktura otázek nebyla pevně daná, ale vycházela jsem z prvotního scénáře, aby byly získány výpovědi ke všem potřebným tématům.³⁹ Také byl ovšem ponechán prostor pro volné směřování rozhovoru. Otázky tedy byly obměňovány podle situace a aktuální potřeby.⁴⁰ Všechny rozhovory byly zaznamenávány na počítačové nahrávací zařízení a poté přepsány do textového dokumentu, který tvoří přílohu této práce na CD.

³⁸ Pouze s výjimkou první rodiny, kde byli v první vlně dotazování všichni členové dohromady a v rámci rozhovorů po skončení doby absence pak zvlášť rodiče a zvlášť děti. Důvodem byla neochota jednotlivých členů zapříčiněná stydlivostí a obavami z osobního dotazování.

³⁹ Orientační scénář rozhovorů je obsažen v příloze této práce na CD.

⁴⁰ Během realizování rozhovorů se často rozhovor posunul směrem od scénáře, ale tato skutečnost umožnila získat informace, které by v případě striktního dodržení scénáře nebylo možné získat. Ovšem díky existenci scénáře jsem stále měla namysli, kterým směrem bych se v rozhovoru měla ubírat a kterým tématům se potřebuji k získání potřebných dat věnovat.

Realizace rozhovorů po době absence

Rozhovory po skončení doby absence byly realizovány v co možná nejbližší době po skončení této doby. V tomto ohledu jsem se musela přizpůsobit časovým možnostem komunikačních partnerů.

Ve druhé vlně rozhovorů došlo k výrazné změně týkající se jejich průběhu. Objevil se diametrální rozdíl v podobě a průběhu rozhovorů realizovaných s rodiči a rozhovorů s dětmi. Rozhovory v rámci druhé vlny se věnovaly hlavně prožitkům komunikačních partnerů a jejich reflexi doby bez televize. K mému překvapení děti jakoby ztrácely schopnost komunikovat. Na otázky odpovídaly pouhými pohyby hlavy a z jejich chování byla zřetelná nechuť v rozhovoru pokračovat. Mezi dětskými komunikačními partnery se však našly i výjimky v podobě starších dětí, které již měly lepší schopnost své pocity zformulovat a vyjádřit svůj názor. Naopak rodiče byli velice sdílní a v rozhovorech s nimi jsem získala zajímavé informace o průběhu doby bez televize a o rodičovské reflexi této situace. Vzhledem k tomu, že rozhovory s dětmi nebyly většinou dostatečně obsáhlé, využila jsem jejich dotazování převážně k ověřování informací a získávání uceleného pohledu na průběh doby absence sledování televizního přijímače v dané domácnosti. Mojí snahou bylo všimnout si nesrovnalostí, které se ve výpovědích objevovaly.

3.7 Analytické postupy v rámci výzkumu

3.7.1 Transkripce

Podle Mayringa se transkripcí nazývá proces převodu mluveného projevu z rozhovoru nebo ze skupinové diskuse do písemné podoby. Jedná se o časově velmi náročnou proceduru. Pro podrobné vyhodnocení je však transkripce podmínkou (in Hendl 1990, s. 208). Transkripci je možné provádět několika způsoby. Mezi ně patří doslovná transkripce, komentovaná transkripce, shrnující protokol a selektivní protokol.

Pro účel své práce jsem zvolila doslovnou transkripci, kterou jsem doplňovala informacemi uvedenými v závorkách, které přibližovaly okolnosti promluvy a průběhu rozhovoru (smích, výraz, tón hlasu atp.).⁴¹ Bližší informace o pravidlech transkripce jsou součástí přílohy této práce na CD.

3.7.2 Kódování

Kódování představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a opět složeny novými způsoby. Podle Strausse a Corbinové se analýza v zakotvené teorii skládá ze tří hlavních typů kódování, kterými je *otevřené kódování*, *axiální kódování* a *selektivní kódování* (Strauss-Corbin 1999, s. 39-43). Kódování popsané těmito autory v zásadě odpovídá deskripci, definované Mayringem (2002), kterou jsem pro analýzu této práce použila. Podle Mayringa se jedná o shrnování výpovědí podle určité tématické příslušnosti, kterou je možné stanovit až po provedení všech rozhovorů, nebo mohou být použity logické bloky či jejich modifikované verze, podle kterých byl konstruován scénář rozhovoru. Jednalo se tedy o vytvoření pojmů, které označují jednotky textu. Některé označující kategorie (pojmy) vyplynuly již ze scénáře rozhovorů a některé jsem vytvořila až po skončení rozhovorů.

Tímto procesem začala samotná analýza získaných dat. Procházela jsem všechny transkripce rozhovorů a postupně jsem je kodovala. Jevům jsem přidělovala kódy, jejichž jednotkou byl určitý významový celek. Poté jsem kódy zařadila pod konkrétní tematické celky, které vytvořily kategorie.

⁴¹ Vlivem pořízení pouze audiálního dokumentu došlo k redukci informací, které nebyly díky formě záznamu zachyceny (neverbální projevy komunikačních partnerů).

System do něhož jsem strukturovala výpovědi a následně jsem jej zjednodušovala, se nazývá maska deskripce. Zjednodušování může být prováděno několika způsoby: **(1) vynechání** – vynechávají se výpovědi, slova a fráze, které se opakují, jsou vycpávkové nebo jinak redundantní; **(2) generalizace** – výroky se nahrazují významově nadřazeným pojmem, ke kterému odkazují; **(3) konstrukce** – z více jednotlivých výpovědí se složí jedna globální výpověď, která zachová obsah všech původních výpovědí; **(4) integrace** – výpovědi, které jsou již obsažné v jiných výpovědích, jež mají globálnějším (nadřazeným) význam, se mohou vypustit; **(5) selekce** – určité hlavní výpovědi, které obsahují významný obsah, se nechají nezměněné, nepodstatné se vypustí; **(6) seskupování** – výpovědi, které jsou obsahově blízké, ale nacházejí se v různých částech rozhovoru, se seskupí v jednu výpověď (Mayring 2002, s. 95).

Přistoupila jsem ke zjednodušování formou selekce. Důležité výpovědi jsem ponechala beze změny a vypouštěla jsem výpovědi nepodstatné nebo pouze nepodstatné části. K jednotlivým blokům jsem se snažila formulovat interpretační tendence, které se zakládaly na výpovědích a dokládaly je.

Biografie jednotlivých rodin

Cílem této kapitoly je poskytnout čtenáři možnost blíže poznat průběh procesu sběru dat v rodinách. Za tímto účelem uvedu podstatné identifikační údaje o komunikačních partnerech, postřehy získané během sběru dat, možná specifika, kterým se proces sběru dat vyznačoval a základní informace o vztahu rodin k televizoru jako médiu v jejich domácnosti.

Rodina Novákových

Jedná se o pětičlennou rodinu, která žije v malém městě s přibližně deseti tisíci obyvateli. Matka (Alice) je s 1,5 roční dcerou na mateřské dovolené, nejstaršímu Jakubovi je 9 let a chodí do čtvrté třídy základní školy a prostřední Lucii je 7 let a navštěvuje druhou třídu na stejné základní škole jako její bratr Jakub. Otec (Zdeněk) pracuje jako technicko-hospodářský pracovník v místní továrně na světlomety aut. Matka před mateřskou dovolenou pracovala pro České dráhy. Rodina je silně věřící, pravidelně navštěvuje mše v místním katolickém kostele a děti se pravidelně účastní křesťanských společenství. Rodina má v televizní nabídce program křesťanské televize Noe, který rádi často sledují. S výjimkou tří měsíců po přestěhování do jejich bytu, televize v jejich životech figuruje po celou dobu existence jejich rodiny. Rodiče sebe, ani své děti nepovažují za výrazné televizní konzumenty, ale v jejich životě existují zaběhnuté rituály, které se s televizí a jejím sledováním pojí. Novákové mají oblíbený pořad Star Dance, bez kterého si svůj sobotní večer neumí představit.

Výchovný styl, praktikovaný v této rodině bych zhodnotila jako autoritativní s prvky demokratické výchovy – rodiče vyjadřují dětem citovou podporu a zároveň kladou silný důraz na dodržování pravidel.

Rozhovory v jejich domácnosti probíhaly ve srovnání s ostatními rodinami specifickým způsobem. První rozhovor – realizovaný před dobou absence, byl prováděn se všemi členy hromadně. Tou dobou byl otec na pracovní cestě, takže mi bylo umožněno provést rozhovor pouze s matkou Alicí a dětmi Jakubem a Lucíí. Formu hromadného rozhovoru jsem zvolila z důvodu stydlivosti dětí, která se projevovala v průběhu celé doby trávené v této rodině. Děti byly nedsílné a neochotné odpovídat na otázky. Stydlivost či tréma měly výrazný vliv i na jejich vyjadřovací schopnosti. Rodiče odpovídali bez problémů a ochotně. Rozhovory po době absence (druhá vlna rozhovorů) byly přičiněním mého mírného naléhání

realizovány s rodiči a dětmi odděleně. Díky tomu jsem mohla lépe srovnat výpovědi rodičů a dětí. Vzhledem k tomu, že rozhovory nebyly realizovány s každým členem rodiny zvlášť, považuji rozhovory v této rodině za méně vydařené. Skutečnost, zda komunikační partner odpovídá na otázky ve společnosti tazatele sám nebo ve společnosti jiných komunikačních partnerů, má totiž jistý vliv na jeho aktivitu během rozhovoru a také na formulaci jeho odpovědí. Ovšem vzhledem k tomu, že se jednalo o první rodinu, ve které jsem výzkum prováděla, využila jsem tak možnosti důkladněji si ujasnit a soustředit se na své cíle a získat podněty k vylepšení své tazatelské činnosti. Přesto jsem rodinu do analýzy interpretace pro tuto práci zahrnula, protože rozhovory poskytly zajímavá data, která napomohla přesnější interpretaci výsledků výzkumu.

Rodina Pavelkových

Rodina tvořená šesti rodinnými příslušníky, bydlí v malé vesnici, v rodinném domě s velkou zahradou. Když se do domu nastěhovali, byli asi tři měsíce bez televize. Rodinu tvoří oba rodiče a jejich čtyři děti: tři chlapci ve věku 3 roky (Jiří), 4,5 roku (Jan) a 10 let (Vít) a dívka ve věku 12 let (Vanda). Matka (Lídie) pracuje jako pekařka v pekárně v malém městě vzdáleném nedaleko od jejich bydliště, a otec (Aleš) pracuje ve stejném městě jako tiskař. Děti dojíždí do škol a školek do téhož města jako rodiče za prací. Výrazným prvkem, který má restriktivní vliv na rodinnou televizní konzumaci v této rodině, je otec, jenž má k televizi spíše rezervovaný postoj.⁴² Snaží se své děti vést tak, aby se na televizi dívali selektivním způsobem a nevěnovali se tak pasivnímu sledování, které považuje za ztrátu času. Matka respektuje otcův přístup, a tak k žádným závažným sporům nedochází. Celá rodina u televize tráví společný čas minimálně, spíše roztroušeně. Vybavují si jediný společný pořad pro všechny členy rodiny, a to Návštěvníky. Otec se netají tím, že by se mu představa života bez televize líbila: „*No, mně by se to líbilo, no. Já teda tu televizi odnesu pryč, že by tady vůbec nebyla, a pak uvidíme, no.*“ (Aleš P./1, 95).⁴³

⁴² Zajímavostí je, že v této rodině je škála televizních programů zúžená o jeden program. Otec se rozhodl pro zablokování programu TV Nova. „*Máme zakódovanou Novu myslím, aby se na to nemohli vůbec dívat, a potom jako rozhodně sami se dívat nesmí. Aby si to sami přepínali jak chtějí, to ne.*“ (Aleš/1, 20)

⁴³ U každé odpovědi je uvedena identifikace konkrétní odpovědi tímto způsobem: (**jméno komunikačního partnera/číslo rozhovoru** (první nebo druhý), **číslo řádku výpovědi**)

Děti svůj vztah k televizi nijak zvlášť nevyjadřovaly. Televizi sledují každodenně (Aleš/1, 55) a mají několik svých oblíbených pořadů. Zejména devítiletý Vítek má oblíbené pořady s tematikou přírody, letectví a válečnictví.

Výchovný styl v této rodině lze podle charakteristiky Baumrindové označit jako autoritářský. Převážně otec v této rodině vyžaduje striktní dodržování pravidel, které nijak zvlášť nezdůvodňuje. Vůdčí osobou je tedy otec, který má v rodině hlavní slovo. Aleš je hlava rodiny a matka (Lídie) je tím shovívavějším z rodičů. Ač stojí po boku svého muže, představuje útočiště pro své děti. Společným vyznáním celé rodiny je víra v Boha. Podle mého názoru je víra v případě této rodiny výrazně stmelujícím prvkem. Stejně jako Novákovi pravidelně navštěvují mše a děti dochází na křesťanská společenství. V televizi sledují křesťanskou stanici, kterou považují za kvalitní zdroj informací. Na otázky týkající se programových preferencí také všichni (rodiče i děti) zmiňovali televizi Noe.

Všechny rozhovory probíhaly v obývacím pokoji, kde byl vždy přítomen pouze komunikační parter a já. Dotazováni byli oba rodiče Lídie a Aleš a děti Vít a Vanda. V této místnosti také byla až do mého příchodu umístěná televize, ale po realizaci první vlny rozhovorů otec televizi odnesl z domova pryč. Atmosféra během rozhovorů byla velice klidná a tichá. Členové rodiny se postupně střídali a potkala jsem se tak vždy jen s tím členem, se kterým jsem právě vedla rozhovor.

Rodina Suchých

Čtyřčlenná rodina se dvěma dětmi (chlapci). Petr (7 let) chodí do první třídy a Daniel (9 let) navštěvuje třetí třídu základní školy. Tato rodina tráví hodně společného času sportovními aktivitami, zejména v zimě lyžováním. Bydlí v panelovém domě v malém městě s deseti tisíci obyvateli. Otec (Alex) pracuje jako dělník v místní továrně na elektromotory a v blízké době se chystá zúčastnit výběrového řízení na pozici technicko-hospodářského pracovníka, což možná výrazně ovlivní chod jejich domácnosti.⁴⁴ Matka (Jana) je sociální pracovnící na odboru sociálních věcí na místním městském úřadě.

Rodiče, zdá se, stejně tak jako u Nováků praktikují autoritativní výchovný styl. Mezi rodiči a dětmi dochází v souvislosti s mediální konzumací k častým

⁴⁴ Jestliže by práci, o kterou se uchází, získal, přešel by z třísměnného provozu na jednosměnný provoz, což by pozměnilo způsob rozdělení povinností, spjatých s vychováváním dětí, mezi rodiči.

diskusím a vyjednáváním. V průběhu realizace rozhovorů v této rodině se objevil znatelný rozdíl mezi vztahem matky a otce k televiznímu přijímači a televizní konzumaci jako takové. Matka je v tomto ohledu obezřetnější a snaží se volný čas dětí směřovat spíše k aktivitám, které se sledováním televize nemají tolik společného.

„(...) kdybych to brala komplexně, tak si myslím, že spíš já jsem ten rebel, kterej je odhání kolikrát.“ (Jana S./1, 8)

Alex, jelikož manželčin názor nesdílí a je poměrně vášnivým divákem již od dětství, je sledování televize i v případě jeho dětí spíše nakloněn, televizi pouští i kulisově. U Suchých bylo zajímavé sledovat projevy těchto protipólů, které se projevují v rodičovském vztahu k televizi a jeho následném předávání ve formě výchovy. Pro děti je sledování televize oblíbenou formou trávení času, která je však ze strany rodičů limitovaná.

Rozhovory probíhaly střídavě v různých místnostech bytu a se všemi členy byly provedeny zvlášť. Komunikační partneři byli uvolnění a odpovídali ochotně. V této rodině panovala velice živá atmosféra, kdy se pokaždé z jiné místnosti ozývaly dětské hlasy a hlasitá konverzace.

Rodina Jandových

Rodina se dvěma dětmi (dvojčaty) ve věku 9 let, žijící v rodinném domě, ve stejném městě jako rodina Novákových a Suchých. Nina a Matěj chodí do čtvrté třídy základní školy. Otec (Lukáš) pracuje na manažerské pozici ve velké energetické společnosti a matka (Dita) je státní zástupkyně. Stejně jako předchozí rodina je i tato silně sportovně založená. Výraznou část času tráveného pohromadě se rodina věnuje sportovním aktivitám a děti se sportu věnují i v rámci svých zájmových kroužků. Volný čas členů této rodiny je z velké části zaplněn pracovními a volnočasovými aktivitami a od této skutečnosti se odvíjí i jejich televizní konzumace.

V jejich domácnosti panuje harmonická atmosféra a z komunikace mezi rodinnými příslušníky jsou znatelné prvky demokratické, ale zároveň autoritativní výchovy. Děti jsou zvyklé vyjadřovat svůj názor a s rodiči hodně polemizují, ale přitom funguje jakýsi přirozený řád a respekt k rodičům. Převážně v životech dětí hraje televize významnou roli. Zejména Nina je podle slov její matky „silnou divačkou“. U rodičů je v postoji k televizi jako médiu zřetelná snaha o reflexi

možných rizik a příležitostí v souvislosti s jejím užíváním. Mezi rodiči panuje v tomto ohledu shoda a každý z nich důkladně zvažuje rizika i příležitosti, které s sebou užívání televize nese.

Rozhovory v této rodině probíhaly v oddělené místnosti a s každým komunikačním partnerem zvlášť. Průběh rozhovorů se vyznačoval příjemnou atmosférou a vstřícným přístupem.

3.7.3 Interpretace

Konečná interpretace probíhá diskurzivní validizací a porovnáním s celou zkoumanou skupinou. Diskurzivní validizace je proces, kdy se z interpretačních tendencí jednotlivců stávají interpretace a z možných vysvětlení a odůvodnění se stávají fakta. Po skončení validizace výsledků se opouští komunikační partneři jako jednotlivci a vytváří se model vztahující se k výzkumné otázce, na jehož základě se porovnávají všichni dotazovaní. V konečné fázi se výsledná interpretace jednotlivce porovná s celou zkoumanou skupinou, což umožní kontrolu exemplarity vybraných jedinců pro tuto celou skupinu. Exemplární jedince však nelze považovat za reprezentanty příslušné skupiny (Theunert, Schorb 1996 in Sloboda 2006, s. 49).

4 Televizní rodina bez televize

4.1 Televize v každodennosti rodin

V této kapitole budou interpretována zjištění, která napomohla k poznání způsobů rodinného sledování, tzv. televizních rituálů a interakcí, ke kterým v této souvislosti dochází.

Tradičně bývají televizory umístěny v obývacích pokojích či jiných místnostech určených ke společenským kontaktům (Gauntlett, Hill, 1999). Ve všech zkoumaných rodinách vlastní pouze jeden televizor, který zaujímá centrální pozici v obývacím pokoji.⁴⁵ Rovněž ve všech případech vlastní kabelovou televizi s nabídkou od dvanácti do pětadvaceti televizních programů. Všemi byla programová nabídka nazývána jako „základní“. Jako další součásti mediálního vybavení uváděli komunikační partneři video, DVD přehrávač, audio přehrávač a počítač. Video v domácnostech spíše zůstává, nebylo z domácnosti odstraněno, ale téměř se nevyužívá. Většinou vzpomínali na jeho používání v minulosti. DVD přehrávače jsou užívány převážně dětmi za účelem sledování pohádek. Rodiče prostřednictvím DVD občasně sledují filmy. Vzhled a typ televizního přijímače není pro rodiny nijak zásadní a o pořizování nového typu televizoru rozhodují účelově, podle financí a potřeby (například vzhledem k přechodu z analogového signálu na digitální (Alex P./1, 100).

V žádné rodině není televize umístěna v dětském pokoji. Společným důvodem všech rodičů je jejich snaha dohlížet na konzumované obsahy a na množství času, které děti u televize tráví. Svě děti považují za příliš malé na to, aby mohly sledovat televizi neomezeně a bez dozoru. Dalším důvodem, který zapříčinil rozhodnutí neumístit televizor do dětského pokoje, je obava ze ztráty užšího kontaktu s dětmi. Například u Nováků působí televize jako potenciální forma konkurence, kdy se matka (Alice) obává, že časem ji budou děti upřednostňovat před časem tráveným s rodiči.

„Myslím, že na to jsou ještě malí (...) si říkáme, že malí jsou chvilku a nebude dlouho trvat doba, kdy si řeknou, »vlezte nám na záda« a půjdou se zavřít.“ (Alice N./1, 86)

⁴⁵ Označení centrální pozice vyjadřuje umístění televizoru ve středu obývacího pokoje, naproti sedací soupravě. Z kterékoliv části místnosti je televize dobře sledovatelná.

V rodinách Nováků a Pavelků si pořídili televizi až delší dobu po nastěhování do svých současných domácností. Důvody, proč se rozhodli si televizi opět poříditi, byly odlišné. Rodina Novákových se rozhodla na základě blížících se Vánoc (Alice N./1, 88). Doba absence v této rodině končila jeden den před Vánoce. Na základě toho jsem se zajímala o to, zda po jejím skončení děti spěchaly zpět k televizní obrazovce.

„Právě, že skoro vůbec. Děti teda věděly, že potom ráno se můžou dívat na pohádky. Ale ráno vstaly z postele, já jsem měla u sebe Kristýnku a oni nic. Vůbec je to nenapadlo, že už by si ji mohli pustit.“ (Alice N./2, 45).

Na této výpovědi lze ilustrovat, že děti televizi nepostrádali tak, jak jejich rodiče předpokládali. Rodiče Novákovi přiznali, že v předvečer před skončením doby absence navrhli svým dětem dřívější ukončení absence, které děti odmítli (Alice N./2, 27-29). Nabízí se zde interpretace, že rodiče svůj pocit nedostatku projektovali na své děti a v případě, že by děti rodičovskou nabídku přijali, využili by příležitosti ke sledování televize již před skončením doby absence.

Dalším diskutovaným tématem byla volba sledovaných pořadů. Rozdíl mezi individuálně preferovaným televizním pořadem a aktuálně sledovaným obsahem lze zpravidla přičíst na účet ovlivnění ostatními a také potřebě přizpůsobit se jim (Webster, Wakshlag in Morley, Hall, 1988). David Morley (1986) ve své práci došel ke zjištění, že ženy své sledování méně plánují, při výběru se přizpůsobují ostatním lidem a více se při sledování věnují jiným činnostem. Jejich obsahové preference jsou svázány s jejich rolí v rodině a domácnosti. Také výpovědi účastníků mého výzkumu souhlasí s těmito zjištěními.

„Ráda sleduju český filmy, to bývá třeba už neděle v osm, fakt český film nějaký, tak to si i vyhledávám, že si naplánuju k tomu žehlení nebo takovou jako fakt činnost, tak takhle nějak to teď vybírám. Co jsem mívala, přemýšlím, vyloženě co jsme měli takovej rodinný pořad, byl Star dance. To jsme jako dokonce sedali všichni čtyři, což já většinou u toho poletuju, že tamto dělám a tamto, když to poslouchám, koukám nebo to. Málo k čemu si sednu, abych to jako sledovala. Star dace jsme koukali všichni čtyři, že jsem i žehlení třeba zahodila nebo, že se u toho nedalo, fakt jsemu toho vyjíměčně žehlila.“ (Jana S./1, 4)

Jak ukazují výpovědi Jany Suché, výjimkou může být trávení volného času, kdy je celá rodina (děti i rodiče) pohromadě. Takto trávený čas je pro ženy důvodem k přerušení běžných činností, kterým se za jiných okolností při sledování televize věnují. Toto zjištění koresponduje s názorem Jamese Lulla (1980), který poukazuje na sociální užití televize, kdy se televize stává nástrojem ke sdílení

momentální fyzické blízkosti členů rodiny. Získané výpovědi však ukázaly, že obsahové preference jsou svázány nejen s rolemi v rodině a domácnosti, ale také s **rolemi profesními** (Jana S./1, 30; Dita J./1, 71) .

Z výzkumu Davida Morleyho vyplynulo, že ženy zpravidla nemají zábrany hovořit o televizních obsazích, které v televizi viděly, přičemž témata nejčastěji bývají repetitivní pořady⁴⁶ (Morley, 2004). Toto zjištění se potvrdilo i na základě mnou realizovaných rozhovorů. Ovšem s tím rozdílem, že komunikační partnerky se často stávaly pouze svědky takových rozhovorů. Důvodem bylo, že do jejich časových možností a obsahových preferencí sledování repetitivních pořadů nezapadá. (Dita J./1, 33)

Co se týče mužského rozhovorů na téma televizních pořadů, ve všech zúčastněných rodinách se projevily Morleyho (2004) poznatky, že muži připouštějí rozhovory na téma zhlédnutých pořadů jen zřídka. Alex Suchý zmínil, že se v mužském kolektivu spíše seznamují s tím, co kdo sledoval, ale do hloubky dané pořady nerozebírají (Alex S./1, 70). Výjimkou bývají konkrétní pořady, které jsou pro mužské diváky nějakým způsobem zásadní (Aleš P./1, 120).

Ve smyslu rodinného sledování se projevují genderové stereotypy ve způsobu sledování televize. Otcové sami poukazovali na souvislosti mezi jejich způsoby sledování televize a tím, že jsou muži (Alex S./1, 38, (Libor J./1, 56), jejich ženy jim většinou přisuzovaly hlavní rozhodovací právo při volbě pořadů (Alice N./1, 123) a děti (chlapci) mezi sebou bojují o dálkové ovládání (Dan S./1, 144). Takto fungují rodinně-televizní interakce v případě, že nejsou konkrétně stanovena pravidla nebo nedohlíží-li jeden z rodičů na průběh sledování televize.

Dalším diskutovaným tématem bylo plánování či neplánování času tráveného u televize. Ukázalo se, že ve všech zúčastněných rodinách se televizní konzumace řídí a diskutuje hlavně v kontextu sledování dětí. Rodiče jsou natolik vytížení pracovní i domácími povinnostmi, že na televizi pohlíží spíše ve smyslu výchovy a určité výpomoci, a právě mezi těmito dvěma hledisky se snaží naleznout kompromis. V rámci rodiny dochází v tomto ohledu k mnohým vyjednáváním. Synchronizace preferencí všech rodinných příslušníků je složitý proces, jehož průběh je doprovázen použitím různých rodičovských strategií.

⁴⁶ Jedná se o pořady, které jsou vysílány v pravidelných intervalech, kupříkladu mýdlové opery.

4.1.1 Rodičovské strategie v rámci dětského sledování

Cílem rodičovských mediálních strategií ve všech čtyřech rodinách je pozitivně ovlivňovat způsoby, jakými děti televizi sledují, a dopady, které na ně sledování má. Rozhovory ukázaly, že hlavním záměrem rodičů je vést děti k tomu, aby byly schopné cíleně vybírat pořady, které budou sledovat, a tímto zamezit jejich „bezhlavému“ sezení u televize.

„A teď se snažím kluky..jako vezměte si program a vyberte si za ten den, protože samozřejmě celý den by pro ně byl zajímavější a říkám, to nejde, tak si zkuste vybrat z toho, co vy byste volili nejvíc, a to jedno si, na to si udělejte ten čas. Protože teď se budete dívat hodku na něco nesmyslně, a pak už já vás nepustím. A budete naštvaní, že to, co chcete, nevidíte. Tak si to prostě rozhodněte a vyberte. Zatím je to pro ně asi ještě těžký, protože oni chtějí to, co teď je, a pak už ne, a pak už stejně je to jinak. Navíc stejně jako u těch dětí to rozhodování je fakt někde jinde a oni si nedokáží říct, teď si to nedám, prostě řeknu si ne, a potom si půjdu na to, co chci, to ještě neumí.“ (Jana S./1, 36)

„No, jenomže je problém..Já jsem říkal, musíte si vybrat pořad, na ten se podívat, a pak to vypnout, jo, ale pak se ta televize tady nevypne a běží to dál, aniž by někdo soustředěně něco sledoval, jo. Takže asi někdy se to tak stane, takže pak ten čas neodhadnu.“ (Aleš P./1, 60)

Podle Anett Hill a Davida Gauntletta je „naplánované sledování“ těžko uchopitelné. Problémem je fakt, že výzkumník je těžko schopen rozlišit, co spadá do naplánovaného televizního sledování a co vyplývá z přepínání kanálů, neboť řada lidí zná televizní program bez toho, že by si jej prošla a vybrala si vhodný pořad (Gauntlett, Hill, 1999). Rodiče mají o selekci sledovaných pořadů poměrně jasnou představu.

„No, protože ta televize je k určitému účelu udělaná, aby se člověk na něco podíval, ale potom zase, když už to tak jako běží, tak člověk jakoby nedělá pořádně nic jiného. U té televize pořad jako magnet přitahuje, a pak děcka se stane, že apaticky sedí a koukají se na cokoliv, jo a aniž by to nějak vnímali nebo z toho něco měli.“ (Aleš P./1,64)

Pan Pavelka svými výpověďmi ukazuje svoji paradigmatickou představu, že sledování televize je výhradně pasivní a apatizující. Nedojde-li k cílenému výběru pořadu a navození výchovné situace při sledování, pak podle něj sledování nepřináší nic pozitivního a přínosného.

Všichni z rodičů se shodli na tom, že nekontrolované sledování televize zhoršuje chování, soustředěnost dětí a schopnost věnovat se aktivním činnostem. To je hlavním důvodem, proč jsou děti ve všech rodinách pod poměrně přísným

dohledem. Cílem dohledu je tedy jednak zamezovat pasivnímu a dlouhému sledování a také kontrolovat obsah sledovaných pořadů.

U každé rodiny se představa o tom co je dlouhé sledování liší. Kontrola množství času tráveného u televize se praktikuje prostřednictvím programu, který je dětem v rámci jejich volného času plánován. Program nejčastěji vyplňují volnočasové aktivity, kterým se děti prostřednictvím zájmových kroužků věnují. Každá rodina má svá stanovená pravidla, na základě kterých fungují i vyjednávání, jež se ke sledování televize váží.⁴⁷

Do způsobu, jakým rodiče realizují své strategie, se promítá výchovný styl, který je v rodině uplatňován. Televize se tak často stává nástrojem fungujícího „systému odměny a trestu“. Tento systém funguje ve všech zúčastněných rodinách. Televizní konzumace je používána jako nástroj, pomocí něhož jsou děti motivovány k určité aktivitě. Jedná se o domácí povinnosti, úspěch ve škole atp.

„Docela často používáme, když se děti chtějí dívat v osm hodin na něco. Sledovali Star dance a sledují v pátek docela pravidelně na dvojce ty pořady z přírody, tak prostě jim řekneme, že do těch osmi musí být hotoví. Musí být osprchovaní, po večeri, nachystaní, umytý zoubky, aby se mohli dívat.“ (Dita J./1, 43)

Rozdílem však zůstává forma jeho použití a důslednost, která je v tomto smyslu realizována. Ta koresponduje s výchovnými praktikami jednotlivých rodin. V rodině Pavelkových můžeme sledovat rozdíly v důslednosti. Lídie je ve srovnání s jejím manželem Alešem tím shovívavějším rodičem.

„Někdy jo, řeknu prostě, pokud nebude uklizenej pokoj, tak nebude večer ten a ten pořad, na kterej se chcou koukat, ale jinak že by vyloženě za trest. Ze začátku jsme to tak myslím i dělali, že já nevím, když budou špatný známky ve škole, tak to bude zakázaný, ale nikdy jsme to tak striktně nedodrželi. Nejsme takoví, že bysme si tak stáli za tím svým slovem, vždycky jsme byli spíš měkčí a děcka nás uprosily.“ (Lídie P./1, 50)

„No, myslím, stalo se párkrát, že jsme řekli, myslím "týden bez televize". To jo. No a za odměnu, když se chtějí dívat na něco po té osmé, nějaký tam byly, já nevím, ty Letecký katastrofy nebo nějaký, co tak Vítka, kluka, zajímá, tak jsme řekli: "Dobře, ale když uděláš něco, tak se potom můžeš dívat.“ (...) No, tak jako zkoušeli to, vždycky prostě přišel a nenápadně sedl, říkám: "co tady děláš? Běž pryč!" Jako vadí jim to, trest to pro ně je.“ (Aleš P./1, 28,30)

Aleš je příkladem autoritativního rodiče, který praktikuje direktivní strategii v kombinaci se strategií doprovázející (viz mediálně-výchovné strategie rodičů).

⁴⁷ Pravidla se liší podle toho, zda je s dětmi rodič doma nebo není. V případě, že jsou děti doma samotné, mají povinnost nejdříve splnit všechny školní povinnosti a poté se zeptat (telefonicky), zda si mohou televizi pustit a zda mohou sledovat vybraný pořad.

Ve smyslu zamezování přístupu dětí k určitým televizním obsahům se ukázalo, že u Nováků je praktikováno poměrně radiální omezení ve formě technického zamezení.

„Hm(ano). Máme zakódovanou Novu. Myslím, aby se na to nemohli vůbec dívat, a potom jako rozhodně sami se dívat nesmí. Aby si to sami přepínali, jak chtějí, to ne.“ (Aleš P./1, 20)

V žádné z ostatních rodin k technickému zamezování nedochází je zde uplatňována spíše argumentativní výchovná strategie, kdy jsou s dětmi důvody ke sledování či nesledování určitého pořadu většinou diskutovány.

Rodinnou mediální výchovu značně ovlivňuje také **rodičovský diskurz o televizi**. V případě, že rodič zastává pozitivní vztah k televizi, sám televizi rád sleduje a o negativních důsledcích příliš neuvažuje, potom ani své děti v tomto ohledu neomezuje. Jediným z rodičů, kteří k televizi chovají ryze pozitivní vztah, byl Alex. V rodině Suchých si totiž rodiče – Jana a Alex musí „diskurz o televizi“ vyjednávat.

„Já to беру takhle podle sebe. Já jsem měl celkem volný jako takhle dětství. A já jsem se mohl dívat na televizi pořád a myslím si, že to na mě nezanechlo nějaký následky. I když se na to rád dívám pořád (...) Teďka spíš už si fakt jako vybírám nějaký ty filmy kvalitnější, ale dřív jsem na to fakt hleděl, což jako je chápu v tomhleto, ale zase nechci, aby to dělali tak jak já. Už to vidím, že je v tom rozdíl.“ (Alex S./2, 48)

Narozdíl od Alexe, jeho žena Jana vidí situaci takto:

„Takže vztah je takovej možná neutrální. Nemám tam vyloženě, že bych ji měla extra ráda, to vůbec ne, a z toho spíš bojuju, že mi tu zavazí, žere spoustu času, a..nemám tam ani nějakéj velkej pozitivní nebo extra negativní..je to o té chvíli zrovna.“ (Jana S./2, 2)

Jana vůči televizní konzumaci zaujímá spíše obezřetný postoj. Jejím cílem je, aby děti netrávily u televize přílišné množství času (Jana S./1, 40). Přesto se v jejích odpovědích nachází jisté rozpory. Na jednu stranu se prezentuje spíše jako odpůrkyně sledování a na druhé straně přiznává, že paradoxně, když se ocitne sama doma, se k televizi ráda posadí a tímto způsobem odpočívá (Jana S./1, 8). Televize slouží také jako prostředek k získávání času pro Janu a jejího manžela (Alex S./1, 30). U Jany dochází k rozporu mezi jejími osobními potřebami, které je zvyklá saturovat prostřednictvím sledování televize, a jejím spíše pedagogickým postojem ke sledování jejich dětí. Narozdíl od manžela, který svoji svoji osobní zkušenost nadřazuje abstraktnějším pedagogickým potřebám a představám

o negativitě sledování, má Jana ve své mysli představu o televizní negativnosti a nutnosti ji kontrolovat a regulovat (Jana S./1, 8; Jana S./2, 2).

V této rodině dochází k názorovému rozporu rodičů. Situace, kdy rodiče zastávají rozdílné názory, výrazně komplikuje mediální výchovu dětí. Děti vnímají protichůdné názory, které se projevují v chování rodičů a v jejich postojích k televizní konzumaci. Pravidla jsou tak měněna podle toho, který z rodičů je právě kompetentní v rozhodování o způsobu trávení volného času.

S výjimkou Alexe se všichni ostatní rodiče snaží být ve smyslu sledování jejich dětí více obezřetní. Zvažují rizika a uvědomují si možnost, že jim jejich děti mohou být vystaveny. Každý z rodičů bez ohledu na svůj postoj k televizi však uplatňuje poměrně důsledný monitoring.⁴⁸

„Pokud se stane, že třeba nějaký kluk přijde ze školy sám, dřív než my se vrátíme z práce, a pustí si televizi a my to zjistíme, tak jako má problém. Jo, je seřvanej a co si to dovoluje a tak. Prostě to jako nesmí.“ (Aleš P./1, 24)

Mezi rodiči se nachází jisté rozdíly v přísnosti používání monitoringu. V tomto ohledu můžeme opět nacházet souvislosti mezi výchovným stylem a přísností monitoringu. V rodinách s benevolentnějším přístupem k dětem je častěji uplatňováno spoludívání, které je doprovázeno konverzací s dětmi. Míra konverzace se odvíjí od motivace rodičů, která je ke spoludívání přivede. Nejčastějším motivem spoludívání je možnost odpočinku, přičemž je konverzace u televize praktikovaná nedůsledně. V rodinách s přísnější, direktivní výchovou, tedy hlavně u Pavelků, se více než spoludívání v kombinaci s konverzací u televize používají příkazy a zákazy.

⁴⁸ Pomocí monitoringu rodiče důsledně identifikují čas dítěte u televize a obsah sledovaných pořadů.

4.2 Absence televizního sledování

Ukázalo se, že pro děti doba absence neznamena výrazný zásah do jejich každodennosti. Pro dětské komunikační partnery byla zásadní existence alternativy, kterou mohou pro trávení svého volného času využít. O volbě alternativ bude pojednáno v kapitole *Hledání alternativ*.

Tato kapitola pojednává o tom, jak probíhalo rodinné rozhodování o účasti ve výzkumu a o následném průběhu doby absence. V rámci popisu průběhu doby absence, se zaměřím na konkrétní způsoby hledání alternativ, které komunikační partneři volili, a dále na konkrétní situace, ke kterým následkem absence televizního sledování docházelo.

4.2.1 Vyjednávání

Zahájení doby absence v rodinách předcházelo určitý proces vyjednávání, v rámci kterého se rodinní příslušníci dopracovali až k rozhodnutí zúčastnit se výzkumu. Aspektem, který se v tomto ohledu ukázal jako zásadní, byl opět výchovný styl v rodině. U Suchých a Jandových, kde je praktikován demokratičtější přístup k výchově se více diskutovalo s dětmi a na rozhodnutí se podílela celá rodina, naopak v rodině Novákových a Pavelkových, kde je uplatňován autoritativní a autoritářský přístup k výchově, bylo rozhodování spíše záležitostí rodičů.

V každé rodině mělo vyjednávání jiný průběh a podobu. Od jednoho člena rodiny, který byl jakýmsi mluvčím, se informace o „nápadu“ zúčastnit se doby absence šířila dál. V rodině Suchých byla iniciátorkou právě Jana.

„Alex byl ze začátku fakt naštvanej, říkal, že v žádným případě ne, že do toho nejde, že to jako mu nebude ještě nikdo říkat, co prostě má a nemá ve svém volném čase. To jsem myslela v první chvíli, že to snad ani neprojde.“ (Jana S./1, 32)

Přes úvodní obavy se oba rodiče shodli na tom, že tato zkušenost může být pro rodinu zajímavá a že na základě výzkumu se mohou dozvědět více informací o sobě samých (Jana S./1, 34). Rozhodování se účastnili pouze rodiče a dětem byl výsledek jen oznámen. Načež děti reagovaly převážně úvahami nad tím, jaké kompenzace se jim za nesledování televize dostane: *„Když nebude telka, tak aspoň bude volnej počítač.“* (Petr S./1, 129).

V rodině Pavelkových se děti o účasti na výzkumu doslechly až v den, kdy jsem měla navštívit jejich rodinu za účelem provedení prvních rozhovorů. (Vít P./1, 97).

No, já jsem jim to v podstatě řekla ten den, než jste přišla, že se možná bude tak tři týdny odehrávat bez televize, tak oni je to si aspoň budeme moct zahrát nějaký hry večer, ale ty malý to ještě asi nějak nechápaly, o co jde. (Lidie P./1, 14)

Děti v této rodině nedostaly příležitost vyjádřit se k nápadu účasti ve výzkumu. Nápad jim byl prezentován jako předem rozhodnutý. V první fázi tedy z jejich strany přišel pozitivní ohlas, ale později, v průběhu doby absence nejmladší děti z této rodiny pociťovaly silný nedostatek. Vysvětlením toho, proč nejmenší děti dobu prožívali obtížněji může být následující. Jejich trávení volného času je na televizi závislé výrazněji než je tomu u starších dětí. Ty mají možnost si číst, učit se, hrát na nástroj, ale malé děti jsou závislé buď na svých rodičích a společném hraní her nebo se baví sledováním pohádek v televizi a na DVD. Pouze v rodině Pavelkových proběhlo demokratické hlasování, kterého se účastnili všichni rodinní příslušníci.

„My jsme nakonec hlasovali, kdo teda je pro a kdo je proti, takže jsme tu Ninu přehlasovali, ona byla proti a myslím si, že to zvládneme v pohodě.“ (Dita J./1, 37)

Ukázalo se, že vyjednávání v rámci rodin je závislé na obecných **komunikačních zvyklostech** rodiny a také **mediálně-výchovném přístupu** k dětem. V rodinách, kde k dětem přistupují spíše jako k nekompetentním, co se týče volby pořadů a doby trávené u televize – tedy v rodinách, kde fungují výraznější mediálně-restriktivní opatření, se rozhodování o účasti ve výzkumu týkalo pouze rodičů.

4.2.2 Očekávání

V souvislosti s blížící se dobou absence v rodinách měli jejich příslušníci určitá očekávání a představy o tom, jak bude doba probíhat, a o tom, co se pro rodinu změní. Ve všech zúčastněných rodinách jsem zaznamenala podobnou tendenci, kterou jsem nazvala **vytváření kompenzační strategie**. Před zahájením doby absence se ve všech zúčastněných rodinách věnovali **plánování aktivit**, kterým budou sledování televize kompenzovat.

„Máme Dostihy, máme Aktivity, dostali jsme teď nějakou novou hru, něco jako Aktivity, na Vánoce...děti mají ty hry, Pottery, takže já si myslím, že budou víc

číst...já si myslím, že najdeme docela spoustu věcí, a počítám s tím, že od nás to bude chtít nějakou větší aktivitu. Ve smyslu ten čas, kterej zůstává a kterýho je málo a kterej oni třeba...U nich to může dělat v průměru tak hodku denně u televize, bez nás často, takže ten čas oni budou muset nějak řešit. Částečně si ho vyřešej sami a částečně jim s tím budeme muset pomoci. A trošku je nasměrovat.“ (Lukáš J./1, 91)

Všechny čtyři rodiny si ve smyslu svého očekávání počínaly obdobně. Jejich očekávání bylo spojené s hledáním strategií, jak se s dobou absence vypořádat. Rodiče očekávali, že pro ně doba absence bude náročnější, než pro děti. Uvědomovali si, že budou nuceni dětem věnovat větší množství času než je tomu za normálních okolností, když mají možnost sledovat televizi (Dita J./1, 39; Alice N./1, 78; Lídie P./1, 56; Alex S./1, 80). Očekávání rodičů je možné interpretovat teorií domestifikace televize, která hovoří o tom, že televize je integrální součástí života každého jedince. V rámci rodiny je televize používána jako babysitter, vyplňuje volný čas dětem a ten poskytuje rodičům. Děti, až na jednu výjimku (Vít P./1, 12-14), očekávaly, že dobu absence prožijí bez problémů, ale kdyby měly možnost rozhodovat, doby absence by se účastnit nechtěly (Matěj J./2, 94-95; Lucie N./2, 140).

I přes tento fakt z odpovědí vyplývalo, že se děti těší na společný čas, který budou trávit společnými aktivitami s rodiči. Vytváření kompenzační strategie mělo pravděpodobně výraznou **motivační funkci**, čemuž napovídají výrazné podobnosti získaných odpovědí, které děti formulovaly obdobným způsobem jako jejich rodiče.

4.2.3 Hledání alternativ

Nejčastější společnou (rodinnou) aktivitou, která sledování televize substituovala, bylo hraní společenských her. Docházelo tak k realizaci strategie, kterou si rodiny před zahájením doby vytvořily. Děti svůj volný čas, který byly běžně zvyklé trávit sledováním televize, vyplňovaly nejrůznějšími aktivitami. Větší množství času věnovaly přípravám do školy a četbě. Tím se ukázalo, že sledování televize jako varianta možného trávení času má rozptylující vliv a může děti odvádět od jiných aktivit.

„No, tak mně to přišlo celkem jako dobrý. Aspoň, že jsem měla víc času na učení. Že vždycky, když tady byla televize, tak mě to vždycky lákalo k té televizi jít a teď jsem se třeba učila až dlouho do večera a bylo to lepší takový.“ (Vanda P./2,2)

Děti i rodiče aktivně vyhledávali alternativy, kterými své televizní sledování nahrazovali. Na prvním místě zvolených alternativ byl počítač, jehož prostřednictvím si komunikační partneři vyhledávali informace a zpravodajství (Alex S./2, 30), hráli hry, nebo jej použili ke stahování filmů, které následně sledovali. V rodině Novákových, kde nebylo zvykem často pracovat s počítačem, se doba trávená u počítače nijak výrazně nezvýšila. Častěji volenou alternativou, kterou zvolili ve všech rodinách byl poslech rádia nebo hudby přes mp3 přehrávač. Pouze ve dvou případech komunikační partneři přistoupili k internetovému streamování nějakého pořadu. Jana Suchá si prostřednictvím internetového vysílání vyhledala svůj oblíbený páteční pořad. Dita Jandovská si vyhledala pořad, který souvisel s její prací na pozici státní zástupkyně (Dita J./2, 6).

„(...) já jsem nechtěla číst, nechtěla na počítač, já jsem nechtěla vůbec nic a já jsem nevěděla, co mám dělat, protože (...) nenapadlo mě v ten pátek si pustit nějaký film aspoň..mě to nenapadlo, já jsem na to nebyla vůbec nachystaná. Já jsem nebyla schopná otevřít si aspoň stahuj nebo něco..prostě možnost nějakou.“

(Jana S./2, 2)

Jana zpětně reflektovala svoji bezradnost po prvním týdnu absence. Poukazovala na svoji nepřipravenost ve smyslu volby možné alternativy, která by jí nahradila obvyklé páteční sledování televize.

Nízká četnost volby sledování internetové televize má pravděpodobně souvislost s tím, že téměř nikdo ze zúčastněných neměl ani dříve ve zvyku pravidelné sledování internetové vysílání.

Poslední volenou alternativou bylo sledování pohádek prostřednictvím DVD přehrávače. DVD přehrávač hrál roli jakési záchrany v situacích, kdy se rodičům nepodařilo najít jiné substituty za televizní sledování. Sledování pohádek pro děti znamenalo spíše možný způsob zábavy zprostředkovaný rodiči za účelem jejich zklidnění.

„(...) když to bylo akutní, tak nějakou pohádku jsme jim pustili na tom dývidýčku nebo takhle, ale tu televizi jsme jim nepouštěli...To už jsem fakt nevěděl, co s nima. Už byli protivní tam v pokojíčku, už hrát si nechtěli, rvali se, tak prostě je to takovej únik, že se zklidní. Potom už jsou zase divocí, ale v tu chvíli je to usadí.“(Alex S./2, 56-58)

V případě, že by rodiče tuto alternativu neumožnily, by děti s velkou pravděpodobností byly schopny najít jinou formu zábavy. Tato varianta by však pro rodiče byla tou náročnější a při hledání jiného způsobu zábavy by musely asistovat.

4.2.4 Sociabilita a projevy závislosti

Někteří komunikační partneři v průběhu doby absence pocítili svoji závislost na televizi. Prostřednictvím doby absence měli příležitost si uvědomit, do jaké míry televize vyplňuje jejich čas a prostor.

Jako jeden z důsledků vystavení absenci televizního sledování se projevovaly pocity postrádání společnosti. Sejně jako Blumler a Brown (1972) objevili, že mnoho žen v domácnosti zapíná televizi z důvodu, aby slyšely hlasy a necítily se tolik osamělé (in Fiske, 1987, s. 74), také data získaná prostřednictvím tohoto výzkumu prokázala, že televize má výraznou schopnost nahrazovat chybějící společnost, a to nejen ženám.

Jak muži, tak i ženy se potýkali s přílišným tichem v jejich domácnosti. Ukázalo se, že televize není důležitá jen z hlediska sledovaných pořadů, ale také z důvodu její přítomnosti v bytě. V průběhu doby absence pravděpodobně došlo ke ztrátě určitého pocitu bezpečí, který je s přítomností televizoru v domácnosti spojen.

„Já nevím..ale prostě já jsem tak nějak zvyklej, víš (...) že to prostě hraje a když je tam něco zajímavýho, tak mrknu od toho počítače, tak jako chybělo mi to, že tady nic nehraje a je tady ticho.“ (Alex S./2, 6)

„ Takže člověk si našel jiný aktivity. Jako akorát takový ticho hodně tady bylo. Že jsme si pak tady zapojili rádio (...).“ (Lídie P./2,2)

Závislost na přísunu informací

U některých komunikačních partnerů se také projevila výrazná závislost na získávání informací, které běžné sledování televize zprostředkovává. Nedostatek informací komunikační partneři považovali za důležitější než chybějící společnost. Na nedostatek informací si stěžovali ve všech čtyřech rodinách. Byli to až na jednu výjimku (Vítka) pouze rodiče a převážně muži. Jako vysvětlením toho, proč se jednalo převážně o muže, se nabízí skutečnost, že ženy jsou více zainteresované ve smyslu fungování a chodu domácnosti, a vedle pracovních povinností jim nezbyvá mnoho času na to informovat se o všeobecném dění ve světě.

„Mně asi zprávy (...) ty zprávy jsou třeba půl hodinky, tak přece jenom je tam trošku těch informací víc, než když na tom Impulsu řeknou všechno do pěti nebo do tří minut. To je tak zkratkovitý, tak jednoduše udělaný, že pak takovej nějaký přehled co se kde ve světě, co se u nás děje, mně tak trochu chybělo.“ (Zdeněk N./2, 79)

Televizní zpravodajské relace jsou díky kombinaci srozumitelnosti, dostatečné obsáhlosti a nenáročnosti pro diváky (zúčastněné rodiče) tím nejpohodlnějším způsobem příjmu informací (Alex S./2, 82). Jelikož zpravodajské relace nespádají do dětských programových preferencí, děti tento nedostatek nijak nerefletovaly.

Také z hlediska pracovního zaměření cítili komunikační partneři nedostatečný přísun informací. Co se týče získávání informací o světě, je důležitým faktorem obecný diskurz, který panuje v okolí komunikačního partnera. To se projevilo například u Jany Suché, která se v rámci svého zaměstnání dostala do situace, kdy pocítila úplný nedostatek informací, jenž dávala za vinu nemožnosti sledovat televizní zpravodajství. Popisovala situaci, kdy kolegyně v práci hovořily o kauze týraného Dominika, která souvisí s jejich prací a ona se cítila absolutně neinformovaná. Zmiňovala, že televizní zpravodajství je schopna „pasivně pohltat a vybrat si co potřebuje“, ale jelikož byla unavená z počítače v práci, tak informace v internetovém zpravodajství již nevyhledávala (Jana S./2, 19).

Jiná forma projevu pocitu nedostatečného přísunu informací se objevila u Vítka Pavelky, který absenci televize považoval za příčinu zhoršení svých známek ve škole.

„No tak já nevím jestli to bude tím, ale někdy ty první dny co jsme neměli tu televizi, tak jsem ve škole dostával horší známky“. (Vít P./2, 12)

Komunikační partneři si jiné možnosti získávání informací uvědomovali, ale jak sami řekli, doba absence byla nejspíše příliš krátká na to, aby přistoupili k vytvoření nových zvyklostí a způsobů vyhledávání informací (Jana S./2, 21). Zajímavé je, že rodiče nebrali předem v úvahu volbu způsobu, jakým se s absencí televize budou vyrovnávat oni sami, ale plánovali alternativy pouze dětem. To je možné interpretovat dvěma způsoby. Buď pro ně děti byly prioritou nebo nepředpokládali, že by mohli mít v průběhu doby absence problém, který by se týkal čistě jejich osoby.

Příčiny konformního jednání

Některé výpovědi rodičů i dětí pomohly odhalit určité projevy **konformity**, ke kterým v souvislosti s užíváním televize dochází.⁴⁹ V každém z níže uvedených případů, ve kterém se konformní jednání projevilo, se komunikační partner svým jednáním snažil přizpůsobit reálnému nebo předpokládanému očekávání jeho okolí, a to ve snaze zamezit vyvolání negativního dojmu. Příkladem je rodina Pavelkových, kde tatínek Aleš vzpomínal na nátlaky prarodičů, které souvisely s pořízením televize do nového domu.

„No, když jsme se sem nastěhovali, tak jsme byli asi tři měsíce bez televize. A šlo to bez problémů. Akorát nám dělaly problém babičky, protože nás nutily si tu televizi pořídit, protože děti jsou bez pohádek a že jsou chudáci, tak po třech měsících jsme teda podleli.“ (Aleš P./1, 12)

Jiný z projevů souvisel s účastí na tomto výzkumu. Lídie poodhalila svoji myšlenku, jak jejich účast ve výzkumu může vypadat navenek.

„Možná kdybysme ji neměli z finančních důvodů, jako že bysme si ji nemohli pořídit a tak dál, tak bych se obávala těch reakcí ve škole: »a vy nemáte televizi a ty ses nedíval tam na to«. Ale když si to člověk dobrovolně odřekne: »A já se na to nechci koukat«, tak to vyzní i pro ty děcka ve škole a tak líp. Než jako sociální případ, kterej nemá doma televizi.“ (Lídie P./1, 68)

Projevy tohoto typu jednání jsem sledovala také u dětí. Z výpovědi dvanáctileté Vandy, nejstarší ze všech dětí, vyplývá, že zvažovala vedle svých priorit také očekávané reakce jejího okolí, a podle těch by se v případě volby zachovala.

„Protože třeba, kdybych byla proti a většina rodiny by byla pro, tak by pak jako třeba říkali, že už to bez té televize nemůžu vydržet.“ (Vanda P./2, 117)

Na průběhu doby absence se projevilo, jak důležitá je televizní **funkce sociability** (viz kap. 2.1.). Zvláště pak u dětí se projevovala velmi výrazně. Mezi dětmi totiž dochází k častým debatám, jejichž předmětem je právě televizní sledování. To koresponduje se zjištěními Patricie Palmer (1986), která tvrdí, že rozhovory, jejichž obsahem je téma televize, tvoří významný základ pro sdílenou zkušenost dětí (in Gauntlett, Hill, 1999). V tomto ohledu mohou být děti vystavovány tlakům ze strany svých spolužáků.

⁴⁹ Konformitou se rozumí změny chování nebo názoru, které vznikají jako výsledek skutečného nebo domnělého tlaku jiného jedince, skupiny nebo společnosti. Konformita se může projevit jen verbálně jako souhlas či podpora jistému stanovisku, ale nemusí se projevit v chování (srov. Slaměník in Výrost, Slaměník, 2008, s. 339)

Matěj se dostal do situace, kdy raději spolužákům zalhal, než by přiznal, že se doma nedívá na televizi.

„No, na jedno si vzpomínám, že byl v televizi Shrek, a oni se o tom bavili a ptali se mě, jestli jsem to viděl »a pamatuješ si, jak tam dělal to a to,« a já jsem teda trochu zalhal a řekl jsem, že jsem to viděl, ale že si to nepamatuju (...) No, protože mně připadalo ostuda se na tu televizi nedívat, jak všichni o tom mluví, všichni se na to dívají hodně, tak mně připadalo takový zvláštní se na tu televizi nedívat oproti těm ostatním.“ (Matěj J./2, 109-111)

Matějovo počínání vypovídá o tom, že ze strachu ocitnout se v menšině („všichni o tom mluví, všichni se na to dívají“) a dát najevo skutečnost, že Shreka nesledoval, raději svoji neinformovanost svedl na zapomnětlivost. Tuto situaci je možné interpretovat pomocí konceptu Noell-Neumannové (1973) – spirály mlčení, kdy jedinec sleduje své okolí a vyhodnocuje, který názor je většinový a který menšinový. Většinový názor pak bez obav vyjádří a menšinový – ve snaze neodlišovat se – nikoliv. Matějovo chování může být také považováno za další příklad konformního jednání, o kterém bylo pojednáno v předchozí části této kapitoly.

Zdá se, že rodiče si riziko, kterému mohou být jejich děti v rámci kolektivu vystavovány, dobře uvědomují. Matějův otec si často všímá, jak je téma televize v rámci dětské interakce důležité.

„(...) že si dokážou představit, co všechno v té televizi může být, že tam jsou nějaký dětský programy, že se nějak jmenují, mají dneska přehled, co se tam vysílá, jsou jakoby v nějaké informační hladině a myslím si, že jim to může pomáhat i v tom kolektivu. Protože když dneska pozoruju ty děcka, co sem třeba chodí na tu návštěvu, tak dneska všichni vědí, co Disney Channel, co je Discovery a takovýhlety programy.“ (Lukáš J./1, 28)

4.2.5 Méně času u televize = méně konfliktů a více času pohromadě

Vedle skutečnosti, že komunikační partneři z nejrůznějších důvodů televizi postrádali, vyšlo najevo, že televizní absence s sebou přinesla také jednu přidanou hodnotu – **více času tráveného pohromadě**. Ve všech rodinách je zvykem televizi sledovat spíše roztroušeně a setkání celé rodiny u televizní obrazovky není příliš časté. Již výše jsem zmiňovala vytváření kompenzační strategie, které mohlo poukázat na předpoklad, že rodiny budou trávit pohromadě více času. Vedle toho, že byly realizovány kompenzační strategie, se objevila také explicitní tvrzení, kterými lze dokázat, že rodina bez televize tráví více času pohromadě.

„(...) hmm myslím si, že pozitivní a dobrý bylo to, že oni v tu sobotu nebo neděli, když si zapli ty pohádky, tak u toho i snídali, no a takhle ty společný snídane, když jsme si fakt všichni sedli k tomu stolu a třeba jsme si povídali. Tak to bylo hrozně fajn, což si myslím, že prostě schází, když pak děti koukají na televizi a baští u toho ten rohlík a já tam někde v poklusu sním taky rohlík..no.“ (Dita J./2, 24)

„Takže to bylo i tím, že jsme si víc povídali. I třeba Kristýnka za to byla radši, protože jsme se jí věnovali i třeba ráno, když se s ní vstávalo, tak dřív se automaticky ráno pustila televize a byla to vždycky taková kulisa. Takže pokud jsme neusnuli s ní třeba ráno ještě, tak se s ní začalo něco dělat a vymýšlel se pro ni nějaký program. Určitě i Kristýnka to pocítila, protože nebyla ničím rušena nebo nebyli jsme ničím rušení a můžeme se jí víc věnovat.“ (Zdeněk N./2, 58)

Eliminace konfliktů

Ukázalo se, že za normálních okolností se televize stává původcem vzniku mnohých konfliktů ve všech rodinách. Ty se projevují ve formě vyjednávání o možnosti sledovat televizi, o volbě konkrétních pořadů či výsledného času tráveného u televize. Příčinou nesouladu v rodině bývá také vliv televize na chování dětí, který se projevuje po jejím dlouhém sledování. V rodině Suchých a Jandových rodiče reflektovali, že absence sledování televize byla prostředkem k eliminaci právě těchto konfliktů.

„Když se nedívají na televizi, tak to jde. Ale jak je u toho necháš hodinu, tak oni jsou jako kdyby unavení a už jsou protivní. Takže u nás to je naopak.“ (Alex S./2, 42)

Alexova zkušenost dokazuje, že nedoprovázené a nezacílené sledování televize může děti činit pasivnějšími .

„(...) co jsem pozitivně vnímal, bylo, že jsme nemuseli řešit ty situace, takový ty krizovky jako zvedni se už od té televize a podobně.“ (Lukáš P./2, 45)

Zde se zřetelně ukazuje ambivalentnost televizních funkcí. Na jedné straně rodiče získávají více času pro sebe samé, ale na druhé straně jsou nuceni řešit konfliktní situace a vyjednávat s dětmi o ne/možnostech jejich sledování.

4.2.6 Kontakt s televizí

Doba absence byla obtížněji prožívána těmi účastníky, kteří jsou zvyklí v televizi sledovat konkrétní (oblíbené) pořady nebo mají televizi spojenou s již zažitými rituály (např. význam televizní kulisy). Jednoznačnými příklady jsou: Alex, který jak již bylo řečeno, je vášnivým televizním divákem; Lukáš, který je vášnivým fanouškem sportu a sportovních přenosů a Vítek, který rád sleduje pořady o přírodě, letectví a válečnictví. V průběhu doby absence se v myšlenkách vraceli ke svým oblíbeným pořadům a bojovali s pokušením se na ně podívat. Pro zbývající účastníky (matky a děti s výjimkou Vítky) byl průběh doby absence snazší. Často totiž sledování televize vyhledávají bez bližšího programového zacílení, a pořady nesledují tak důsledně jako jejich příbuzní.

Vzhledem k tomu, že k cílenému omezení televizního sledování došlo pouze v domácnostech komunikačních partnerů, měli možnost dostat se do kontaktu s televizí (záměrného i nezáměrného) i mimo své domovy.

K přímému porušení došlo ve dvou případech. U Nováků byla doba absence porušena jednou – přímo v domácnosti, všemi členy hromadně. Novákovi televizi zapnuli za účelem sledování Stardance – oblíbeného rodinného pořadu, který si členové rodiny Novákových nedokázali odepřít.

*„(...) Nic jiného jsme nesledovali, ale Star dance jsme si jako v sobotu pustili.“
(Alice/2, 4)*

Vysvětlovali to tím, že je to pořad pro celou jejich rodinu a pro všechny bylo jeho sledování zvykem (Alice N./2, 8). Druhým případem přímého porušení byl Lukáš Janda (otec), který byl na služební cestě a v hotelovém pokoji s televizí neodolal pokušení – pustit si televizní program, kde byl vysílán turnaj v jeho oblíbeném sportu.

„A zrovna tam byl ten tenis, tak to jsem se teda na něj koukal. Ale protože jsem měl všeho plný brejle. Jako práce a tak a říkám, » já prostě na to kašlu « a koukal jsem se asi do jedné do noci na ten tenis, protože to bylo časově posunutý v té Austrálii, takže to hráli hlavně v noci a...takže to jsem se koukal.“ (Lukáš J./2, 29)

Ve všech ostatních případech se jednalo o nepřímý kontakt s televizí, ke kterému došlo kupříkladu na návštěvě, v restauraci nebo v obchodním domě. Nejčastěji přicházeli komunikační partneři do styku s televizí na návštěvách. I přes jejich snahu se kontaktu vyhnout, to buď nebylo vždy možné, nebo pro ně žádoucí.

V některých případech to komunikační partneři považovali za přirozeně nastalou situaci, na kterou nemají vliv, ale měli snahu televizi nesledovat. Vítek Pavelka takové situace využil a během návštěvy babičky se chvíli díval na upoutávku svého oblíbeného pořadu. Zajímavé je, že se nepřiznal sám, ale na jeho porušení upozornila jeho sestra (Vanda P./2, 123). Ve všech případech porušení (Vítek, Lukáš a rodina Novákových), se jeho motivem stal konkrétní obsah televizního vysílání. Jediný Alex, vášnivý televizní divák využil příležitosti na návštěvě a v restauraci, kde sledoval puštěnou televizi, a to i v případě vypnutého zvuku. (Alex S./2, 18).

4.2.7 ...život bez televize?

Je-li vyloučení televize ze života vůbec možné, pak velice obtížně. Jak bylo popsáno výše, ve stanoveném třítydenním časovém horizontu se zúčastněné rodiny vyrovnaly s absencí televize v zásadě úspěšně a následně reflektovaly některé pozitivní i negativní vlivy, které se v jejich domácnostech během této doby projevíly.

Nabízí se otázka, zda některá z rodin, či někteří její členové mohli přehodnotit svůj vztah k televizi nebo názor na její přítomnost v domácnosti. V souvislosti s touto otázkou je možné účastníky výzkumu zařadit do tří skupin. Do první z nich patří jediný rodič (Alex Suchý) a všechny děti kromě nejstarší Vandy, kterou jsem zařadila do druhé skupiny. Účastníci zařazení do první skupiny o variantě života bez televize neuvažovali a život bez ní si vůbec nechtěli představovat. Do druhé skupiny patří rodiče Novákovi, Jandovští, Lídie Pavelková a Jana Suchá (Zdeněk N./2, 87; Alice N./2, 88;). Komunikační partneři v této skupině sice zohledňovali pozitivní vlivy, které situace absence televize přinesla, ale i přesto by na variantu života bez televize nepřistoupili. Do poslední skupiny patří jediný účastník – Aleš Pavelka, kterého představa života bez televize oslovila natolik, že chtěl vytvořené podmínky bez televize v domácnosti ponechat i po skončení doby absence. To se mu podařilo.

„Dobrý večer Ivo, jak u nás s televizí? No, je opět na místě. Aleš ji po několika dnech opět přinesl, protože Jiřík onemocněl a chtěl pohádky. Je ale pravda, že se na ni nikdo nedívá tak často, jako dřív. K nějakým velkým debatám nedošlo, asi všem bylo jasné, že se televize vrátí, šlo o to kdy.“

(úryvek z emailové korespondence s Lidií Pavelkovou)

Z úryvku emailové korespondence je zřejmé, že k žádné dlouhodobé změně nedošlo ani v této rodině. Po několika dnech se televize vrátila na své místo a rodina fungovala (až na drobné změny) stejně tak, jako za původních podmínek, před zahájením doby absence.

5 Závěry a reflexe výzkumu

Cílem této práce bylo proniknout blíže k podstatě vlivu, který má televize na rodinné příslušníky a fungování jejich vzájemných interakcí. Domnívám se, že vytvořená experimentální situace a realizované rozhovory poskytly dostatečné informace, potřebné pro interpretace týkající se zvolené výzkumné otázky.

Zúčastněné rodiny se s dobou absence potýkaly způsobem, který byl do vysoké míry ovlivněn vědomím, že tato doba za určitý čas skončí. Rodiče i děti k vytvořeným podmínkám absence přistupovali jako k časově ohraničeným, čímž bylo jejich prožívání této doby usnadněné. Míra náročnosti doby absence se dále odvíjela od jejich pracovní vytíženosti, množství volnočasových aktivit a od jejich vůle dostát svému závazku.

V domácnostech během této doby došlo k četným změnám ve způsobu trávení volného času. Hned na počátku doby absence si rodiny začaly vytvářet určité **kompenzační strategie**, kterými se v průběhu doby absence řídily. Hlavní náplní této kompenzace byly společné aktivity pro celou rodinu. Nejčastěji se jednalo o hraní společenských her, což převážně děti hodnotily kladně. Projevilo se, že chybějící možnost sledovat televizi děti motivovala k ostatním aktivitám, jako je studium, důslednější příprava školních povinností, četba a poslech hudby.

Děti nebyly schopny průběh doby nijak podrobně reflektovat a narozdíl od rodičů se nad změnami, ke kterým v jejich domovech došlo, hlouběji nezamýšlely. Poukazovaly pouze na dílčí pozitivní nebo negativní jevy, které je přímo o zasahovaly (trávení většího množství času s rodiči vs. postrádání určitého pořadu).

Pro rodiče byly nově nastavené podmínky náročnější, než je tomu za normálních okolností. Oni samotní reflektovali reálnou výpomoc televize ve smyslu získávání většího množství času pro sebe a usměrňování chování dětí. Citelně se projevilo snížené množství nástrojů, kterými rodiče v rámci své výchovy mohli disponovat. Televize v rodinách funguje jako důležitý motivační nástroj ve výchově a prostředek k získávání informací. Pro děti je televize nepostradatelná převážně pro svou zábavní a socializační funkci, kdy se stává častým předmětem rozhovorů ve školním kolektivu. Bez ohledu na množství televizní konzumace, sledování televize silně ovlivňuje každodenní interakce, ke kterým v kolektivu dětí dochází.

Forma, jakou jsou prostřednictvím televize předávány informace, je pro účastníky výzkumu natolik vhodná a nenáročná, že volbu jiných informačních zdrojů nepovažují za rovnocennou alternativu.

Internetové sledování překvapivě nenahradilo sledování televizního přístroje umístěného v obývacím pokoji. Ovšem na tomto místě se nabízí reálný předpoklad, že v případě delšího trvání doby absence by komunikační partneři byli vynalézavější a internetové sledování by vyhledávali výrazně více. Internetové zpravodajství komunikační partneři vyhledávali, ale v žádném případě pro ně nepředstavovalo rovnocennou alternativu zpravodajství televizního.

Na otázku *proč televize v rodinách nebyla postrádána*, můžeme na základě zjištění z výzkumu odpovědět takto:

Televize je zdrojem četných konfliktů, které pramení z vyjednávání o možnostech sledování televize mezi rodiči a dětmi. Těchto konfliktů byly rodiny díky své účasti na výzkumu po určitou dobu ušetřeny. Dalším pozitivním důsledkem probíhající doby absence bylo větší množství času, které rodina trávila pohromadě, což ale pro rodiče představovalo větší námahu spojenou s náplní volného času a plánováním společných aktivit.

Ukázalo se, že přítomnost televizního přijímače a možnost jeho sledování jsou v dlouhodobém horizontu pro rodiny nepostradatelné. Důvodem je množství funkcí a rituálů, které se s přítomností televize v domácnostech pojí a jsou součástí zaběhnutého systému fungování rodiny. Zásadní faktory ovlivňující chod domácností mají pro zúčastněné rodiny větší hodnotu než krátkodobé pozitivní dopady způsobené absencí televize. Vystavením rodin této situaci se ukázalo, jak podstatné je včlenění tohoto média do života rodin a do interakcí, ke kterým v rámci nich a také mimo ně dochází.

6 Použitá literatura a zdroje

BECK, U., BECK-GERNSHEIM, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.

BĚLOHRADSKÁ, J. *Televize a počítač – fenomény dětského světa 21. století*. [online].

Katedra

pedagogiky ZCU v Plzni. [cit. 2010-12-4]. Dostupné z www:

<http://www.kpg.zcu.cz/capv/HTML/51/51.pdf>

BRIGGS, A., BURKE, P. 2002. *A social history of the media : from Gutenberg to the Internet*. Cambridge : Polity Press, 2002. viii, 374 s. ISBN 0-745-62374-1.

BUCKINGHAM, D. *Children and television: A critical overview of the research*. In Critical readings: media and audiences.. 1.vydání. Maidenhead: Open University Press, 2003. ISBN 0335211674. s. 163-179.

BURTON, G., JIRÁK, J. *Úvod do studia médií*. Barrister & Principal Brno 2001. ISBN 80-85947-67-6.

COX, M.J., PALEY, B. Families as systems. *Annual Review of Psychology* 48. Palo Alto: 1997. s. 243 – 267. ISSN 00664308.

DERVIN, B. *The Potential Contribution of Feminist Scholarship to the Field of Communication*, Journal of Communication 1987. 37, 4:107-114

DUNN, J. *Siblings and Socialization*. In Grusec, J. E., Hastings, P. D. (Eds). *Handbook of Socialization: theory and research*. New York: The Guilford Press, 2007.

DUNOVSKÝ, J. a kol. *Sociální pediatrie*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

DUDOVÁ R., VOHLÍDALOVÁ M. Rodina a rodičovství v individualizované společnosti. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Ročník 6, číslo 1/2005.

FILAGOVÁ, M. Materská škola cez rodové okuliare. *Pedagogika* 3/2005. s. 248 – 263. ISSN 0031-3815.

- FISKE, J. *Television Culture*. 8. vyd. London and New York: Routledge, 1987. 48-108 s. ISBN 0-415-03934-7.
- FOCUS. *Kdo ovládá v českých domácnostech televizor? Závěrečná zpráva*. 1999.
- FREEBODY, P. *Qualitative research in education*. London: Sage, 2003. ISBN 0761961410.
- GAUNTLETT, D., HILL, A. *Television and everyday life*. in TV Living: Television, Culture and Everyday Life. Routledge, 1999. 21-51 s. ISBN 9780415184861.
- GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. 2. vyd. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-15-6.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GOODE, W. J. 1964. *The Family*. New Jersey: Prentice-Hall.
<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2005112901>
- HAŠKOVÁ, H. *Přirozenost a normalita rodičovství aneb Jak se volí bezdětnost*. 2010
 Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=360&lst=116>
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HORSKÝ, J. *Rodina našich předků*. Praha: Lidové noviny, 1997.
- HUČÍN, J. Jak nevychovat "malého tyрана".. *Psychologie dnes*, 2003, č. 10
- HUSTON, A.C., WRIGHT, J. *Educating Children with Television: The Forms of the Medium*. In ZILLMANN, D., BRYANT, J., HUSTON, A. (ed.): *Media, Children and the Family*. Hillsdale: Lea 1994. s. 73-84. ISBN 0-8058-1210-5.
- JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Média a společnost*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-287-4.
- JIRÁK, J., KÖPPOVÁ, B. *Masová média*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7376-466-3.

- KATRŇÁK, T. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. ISBN 80-86429-29-6.
- KOLAŠÍNOVÁ, H. Mediální publika: Aktivní publikum. *Revue pro média* 10/2004 ISSN 1214-7494.
- KRCMAR, M. Family Communication Patterns Discourse Behavior and Child Television Viewing. In *Human Communication Research* 2/1996. s. 251 – 277. ISSN 03603989
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha : PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha : Portál, 2009. 400 s. ISBN 978- 80-7367-647-6. Grada, 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9.
- LULL, J. *World Families Watch TV*. London: Sage 1988. ISBN 0-8039-3254-7.
- LULL, J. Families Social Uses of Television as Extension of Household. In BRYANTS, J. (ed.) *Television and the American Family*. Hillsdale: Lea 1990. ISBN 0-8058-0116-2.
- MANDER, J. *Čtyři důvody pro zrušení televize*. Brno: Doplněk 2000. ISBN 1081-174-2000.
- McLUHAN, M. *Jak rozumět médiím. Extenze člověka*. Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0296-2.
- McQUAIL, D. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-714-0.
- MEYROWITZ, J. *Všude a nikde*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-2460-905-3.
- MEYROWITZ, J. *The Impact of Electronic Media on Social Behaviour*. New York: Oxford University Press, 1985. ISBN 0195034740
- MÍČIENKA, M., JIRÁK, J. *Rozumět médiím: základy mediální výchovy pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, 2006.
- MORLEY, D. *Television and Gender*. in Oliver Boyd-Barrett, Chris Newbold (eds.). *Approaches to Media – A Reader* London: Arnold, 2004. 518-524 s.

- MORLEY, D., HALL, S. *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*. Routledge, 1988. 18-39 s. ISBN 9780415039703.
- MORLEY, D. *Family Television* London: Comedia. 1986
- MORLEY, D. *Television, Audiences and Cultural Studies*. London: Routledge. 1992
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Slon, 1999. ISBN 80-85850-75-3.
- PERSE, E. M. Audience Selectivity and Involvement in the Newer media environment. *Communication Research* 10/1990. 17: 675-697, 1990. 17: 675-697
- PLICHTOVÁ, J. *Metódy sociálnej psychológie zblízka. Kvalitatívne a kvantitatívne skúmanie sociálnych reprezentácií*. Bratislava: Média, 2002. ISBN 80-967525-5-3.
- PRŮCHA, J. *Pedagogický slovník*. 6. vyd. Praha : Portál, 2009. ISBN 978- 80-7367-647-6
- PRŮCHA, J. Sociální nerovnosti ve vzdělávání: Aktuální problematika pro českou pedagogiku. *Pedagogika* 3/2003. s. 287 – 299. ISSN 0031-3815
- RABUŠIC, L. O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice. *Demografie* 38/1996. 173-180.
- RAKOW, L. Rethinking Gender Research in Communication, *Journal of Communication*, 1986. 36, 1: 11-26
- RANZETTI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum. 2003
- REIFOVÁ, I. et al. *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. ISBN 8071789267.
- ROGGE, J. U., JENSEN, K. *Everyday Life and Television in West Germany: an Empathic- interpretive Perspective on the Family as a system*. In LULL, J. *World Families Watch Television*. London: Sage, 1988. s. 80 - 115. ISBN 0-8039-3253-7.
- SAK, P. *Proměny české mládeže*. Praha: Petrklíč, 2000.
- SCANNEL, P. *Radio, Television and Modern Life: A Phenomenological Approach*. Oxford – Cambridge: Blackwell Publishers, 1996.

SCHORB, B., SLOBODA, Z. *Teorie mediální pedagogiky. Mediální pedagogika v teorii a praxi*. Plzeň: Fakulta pedagogická ZČU, 2010. ISBN 978-80-7043-851-0

SCHORB, B., THEUNERT, H. *Jugendmedienschutz - Praxis und Akzeptanz. Eine Untersuchung von Bevölkerung und Abonnenten des digitalen Fernsehens zum Jugendmedienschutz, zur Fernseherziehung und zum jugendschutzinstrument Vorsperre*. Vistas Verlag: Berlin, 2001.

SHELLMANN, B., GAIDA, P., GLÄSER, M., KEGEL, T. *Média. Sabotáles*, 2004. ISBN 80-86706-06-0

SILVERSTONE, R. Television, ontological security and the transitional object. *Media, Culture and Society* 1993, R. 15, č. 4, s. 573–598.

SILVERSTONE, R. *Television and Everyday Life*. London – New York: Routledge. 1994.

SILVERMAN, D. *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 2005. ISBN 80-551-0904-4.

SINGLY, F. de.. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál, 1999.

SLOBODA, Z. *Mediální socializace genderové identity dětí*. příspěvek na konferenci In: Sborník z konference českých a slovenských feministických studií. 3. a 4. září 2005. [CD-ROM] FHS UK, SoÚ AV ČR: Praha, 2007.

SLOBODA, Z. *Vliv médií na socializaci dětí: Vliv televize na utváření genderové identity dětí*. FSV UK: Praha, 2005. Dostupné z:
<http://www.sloboda.cz/diplomka.htm>

SLOBODA, Z. Mediální pedagogika. Integrovaný přístup k chápání a uchopování role médií ve společnosti. *Miscellanea Sociologica 2006*, sborník příspěvků z 2. Doktorandské sociologické konference. s. 27. Dostupné z:
http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/260_SBORNIK_final.pdf

SOBOTKA, T., ZEMAN, K., KANTOROVÁ, V. *Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View*. European Journal of Population, 2003. 19:249-277.

SOBOTKA, T., ZEMAN, K., KANTOROVÁ, V. *Second Demographic Transition in the Czech Republic: Stages, specific features and underlying factors*. Příspěvek přednesený na EURES-CO konferenci The second demographic transition in Europe. Bad Herrenalb, Germany, 23-28 June, 2001.

SOLLÁROVÁ, E. *Socializace*. In Výrost, J., Slaměník, I. (Eds.). *Sociální psychologie*. Praha: ISV, 2008.

STRASBURGER, V.C., WILSON, B. *Children, Adolescents and the Media*. London: Sage, 2002. ISBN 0761921257.

STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert, 1999. ISBN 80-85834-60-X.

TUČEK, M. Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové Orientace. *Sociologické studie*. 1998. Dostupné z WWW: <http://studie.soc.cas.cz/index.php3?lang=cze&shw=176>

The Daily Telegraph. *The Winter of Their Disconnect – How Susan Maushart and her Family Lived Without Technology for Six Month*. 2010-05-15. dostupný z WWW: <http://www.dailytelegraph.com.au/lifestyle/the-winter-of-their-disconnect-how-susan-maushart-and-her-family-lived-without-technology-for-six-months/story-e6frf00i-1225866993954>

VOLEK, J. *Televize jako spoluvůrce domova a extenze rodiny*. SPFSSBU, *Sociální studia* 4/1999, ISSN 1212-365X.

VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I. *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-269-6.

WENTZEL, K. R., LOONEY, L. *Socialization in School Settings*. In Grusec, J. E., Hastings, P. D. (Eds). *Handbook of Socialization: theory and research*. New York: The Guilford Press, 2007.

WESTLEY, B. H. , MOBIUS, J. B. A Closer Look at the Non-Television Household.
Journal of Broadcasting 1960, R. 37, č. 4, s. 164–173.